МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0133
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Є. А. Миронова

Керівник: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н., професор
_____ М. Д. Дяченко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к.пед.н., доцент
_____ О. О. Андрющенко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Мироновій Єлизаветі Андріївні

1. Тема роботи: «Інноваційні підходи до самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор затверджена наказом ЗНУ від 24 вересня 2024 р. № 1447-с.

2. Строк подання студентом роботи: 02 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): висвітлити теоретичні засади самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів; розкрити наукові витоки ключових понять дослідження; охарактеризувати сучасні стратегії, методи та форми самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів; окреслити особливості інноваційних підходів до самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах; визначити та обґрунтувати педагогічні умови самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних підходів й експериментально перевірити їхню ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу: 17 таблиць, 1 рисунок за результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.	03.02.24 р.	03.02.24 р.
Розділ 1	Дяченко М. Д.	15.04.24 р.	15.04.24 р.
Розділ 2	Дяченко М. Д.	14.09.24 р.	14.09.24 р.
Висновки	Дяченко М. Д.	18.11.24 р.	18.11.24 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	

Студент _____ Миронова Є. А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Трипольська Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 82 с., 17 таблиць, 1 рисунок, 99 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних підходів.

Об’єкт дослідження – самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів.

Предмет дослідження – педагогічні умови самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, анкетування; статистичні методи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: розкритті сутності самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів; висвітленні змісту понять «професійна культура», «самовдосконалення»; характеристиці особливостей інноваційних підходів до самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні основних форм та методів самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів; в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах.

Галузь використання: заклади освіти.

ВЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ, ІННОВАЦІЯ, МЕТОД, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА, САМОРОЗВИТОК, САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

SUMMARY

Myronova Ye. A. Innovative Approaches to Self-Improvement of the Professional Culture of the Primary School Teacher in Modem Conditions.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (99 items, 9 of foreign origin), and 3 addenda on 7 pages.

The qualification work is devoted of the innovative approaches to self-improvement of the professional culture of the primary school teacher in modem conditions.

The purpose of the research is the substantiation and experimental verification of the pedagogical conditions for self-improvement of the professional culture of primary school teachers.

The object of the research is self-improvement of the professional culture of primary school teachers.

The subject of the research is the pedagogical conditions of self-improvement of the professional culture of primary school teachers in modern conditions.

Research methods: analysis of scientific and educational and methodological literature; generalization; pedagogical experiment, observation, oral survey, questionnaire; statistical methods.

Objectives of the study:

1) to highlight the theoretical principles of self-improvement of the professional culture of primary school teachers;

2) to outline the features of innovative approaches to self-improvement of the professional culture of primary school teachers in modern conditions;

3) to characterize modern strategies, methods and forms of self-improvement of the professional culture of primary school teachers;

4) to determine and substantiate the pedagogical conditions for self-improvement of the professional culture of primary school teachers in modern conditions and experimentally verify their effectiveness.

The theoretical significance of the obtained results consists in: revealing the essence of self-improvement of the professional culture of primary school teachers; highlighting the content of the concepts “professional culture”, “self-improvement”; characteristics of innovative approaches to self-improvement of the professional culture of primary school teachers in modern conditions.

The practical significance of the obtained results lies in the determination of the main forms and methods of self-improvement of the professional culture of primary school teachers.; in the substantiation and experimental verification of the pedagogical conditions for self-improvement of the professional culture of primary school teachers in modern conditions.

Students of the specialty can also use the obtained results: 013 “Primary Education” in the process of preparing course and diploma theses.

Field of use: educational institutions.

Keywords: educational process, innovation, method, pedagogical conditions, primary school teacher, professional culture, self-development, self-improvement younger school schoolchildren.

ЗМІСТ

Вступ…… 9
Розділ 1. Теоретичні засади самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів..…… 12
1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження.…… 12
1.2. Інноваційні освітні технології в контексті самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів……..……...…… 26
1.3. Сучасні стратегії, методи, форми самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів …… 40
Розділ 2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах…..……..……...…… 55
2.1. Організація педагогічного експерименту…… 55
2.2. Педагогічні умови самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних підходів.……..... 64
2.3. Узагальнення та систематизація результатів педагогічного експерименту…… 76
Висновки……... 91
Список використаних джерел……..... 91
Додатки…… 101

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПМ – внутрішня позитивна мотивація

ЕГ – експериментальна група

ЗПМ – зовнішня позитивна мотивація

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

КГ – контрольна група

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НУШ – Нова українська школа

ОВЖ – освіта впродовж життя

LLL – Lifelong Learning

ВСТУП

Розвиток громадянського суспільства, реалізація нових ідей, формування й удосконалення системи ціннісних орієнтацій значною мірою залежать від творчої активності кожної людини та її перетворювальної діяльності, результативність якої зумовлюється не лише наявністю суспільних вимог до якості виконання роботи, але і творчих здібностей особистості. У сучасному українському суспільстві під впливом глобальних перетворень зростає соціальна роль творця нових цінностей – творчої особистості з високим рівнем духовності й загальної культури, чим зумовлюється необхідність розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців (для різних сфер діяльності).

У межах державної освітньої політики реалізація основних положень концепції освіти впродовж життя – ОВЖ (Lifelong Learning – LLL) в контексті формування суспільства знань предбачає закріплення в свідомості українців розуміння взаємної відповідальності суспільства, держави й особистості за розвиток освітніх процесів.

Проблемі професійної культури присвячували свої праці Г. Балл, К. Баханов, С. Возняк, Н. Голя, В. Гриньова, В. Демчук, М. Євтух, Т. Мотуз, Ю. Плиска, Л. Хомич, М. Ярмаченко та ін.

Питання професійно-творчого розвитку, професійного вдосконалення вчителя та інноваційної діяльності педагога розкрили в наукових розвідках Т. Бабко, О. Боровик, Р. Брик, В. Буркова, Л. Ващенко, О. Вознюк, І. Дичківська, І. Доброскок, О. Дубасенюк, О. Кондратюк, І. Коновальчук, В. Лозовецька, О. Остапчук, О. Падалка, О. Пометун та ін.

Особливо актуальним питання безперервного професійного самовдосконалення вчителя є в умовах євроінтеграції України. З огляду на зазначене, тема кваліфікаційної роботи є актуальною.

Мета дослідження – обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов самовдосконалення професійної культури вчителя

початкових класів з використанням інноваційних підходів.

Завдання дослідження:

1) висвітлити теоретичні засади самовдосконалення професійної культури вчителя початкової школи;

2) окреслити особливості інноваційних підходів до самовдосконалення професійної культури вчителя початкової школи в сучасних умовах;

3) охарактеризувати сучасні стратегії, методи та форми самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів;

4) визначити та обґрунтувати педагогічні умови самовдосконалення професійної культури вчителя початкової школи в сучасних умовах та експериментально перевірити їхню ефективність.

Об’єкт дослідження – самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів.

Предмет дослідження – педагогічні умови самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах.

Для реалізації мети та завдань дослідження використано такі методи:

– теоретичні: аналіз наукової та навчально-методичної літератури з метою визначення об’єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань; узагальнення; порівняння; класифікація; систематизація теоретичних даних з метою розробки підходів до самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах;

– емпіричні: анкетування, бесіди, педагогічні спостереження – з метою визначення рівнів сформованості готовності професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах, експериментального доведення ефективності впровадження запропонованих педагогічних умов самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних підходів;

– педагогічний експеримент;

– статистичні методи дослідження з метою кількісно-якісного аналізу та узагальнення результатів дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: розкритті сутності самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів; висвітленні змісту понять «професійна культура», «самовдосконалення»; характеристиці особливостей інноваційних підходів до самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні основних форм та методів самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів.; в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних підходів.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями, керівниками закладів загальної середньої освіти з метою підвищення ефективності самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних підходів.

Одержані результати можуть також бути використані студентами спеціальності 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та кваліфікаційних робіт.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (99 позицій), 3 додатки. Загальний обсяг – 108 сторінок, обсяг основного тексту – 82 сторінки. Кваліфікаційна робота містить 17 таблиць, 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження

Професійне самовдосконалення, навчання педагога впродовж усього життя, нескінченний шлях до професійної досконалості, це – не просто бажаний аспект професії, а необхідна умова для її ефективного здійснення, це – інвестиція в себе і в своє професійне майбутнє. Для педагога це – не просто обов'язок, а необхідність для забезпечення якісної освіти, оскільки постійний саморозвиток та самовдосконалення дає змогу вчителеві залишатися актуальним, розвиватися професійно і приносити максимальну користь своїм учням.

Професія вчителя вимагає всебічних знань, безмежної душевної щедрості, любові до дітей, бо його професійна діяльність – особлива, специфічна, що пояснюється віком вихованців, оскільки це – свого роду втручання у внутрішній світ дитини. Саме тому професійне самовдосконалення і творчий розвиток вихователів постає на сьогодні проблемою.

Динамічні зміни, що відбуваються у вітчизняній системі освіти у зв'язку з реформою Нової української школи, новий погляд на організацію освітнього процесу і на результати навчання потребують переосмислення ролі сучасного вчителя, визначення провідних ціннісних пріоритетів у професійній діяльності [51, с. 86].

Люди, які створюють нові технології, продукти та послуги, змінюють економіку та сприяють розвитку інновацій, адже процес творення нових цінностей є складним та багатогранним. Він включає в себе не лише створення нових ідей, але й їх поширення та вкорінення в суспільній свідомості. У цьому процесі важливу роль відіграють засоби масової інформації, освіта та культура.

В умовах сучасних викликів, зокрема війни, трансформації суспільства та глобалізації, створення умов для творчого самовиявлення, особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України є надзвичайно важливим завданням. Це не лише сприяє розвитку окремих особистостей, але й є ключовим фактором для розвитку країни в цілому.

На таких аспеках акцентується в Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» [26] та Національній доктрині розвитку освіти [53]).

Світ постійно змінюється з неймовірною швидкістю. Технології, економіка, соціальні відносини, культура – все перебуває в стані безперервного розвитку, а щоб залишатися конкурентоспроможними та успішними, необхідно постійно адаптуватися до цих змін, здобувати нові знання та навички.

В сучасному світі індивід набуває все більшої ваги, цінності особистої свободи, самовираження, розвитку та самореалізації стають ключовими. Суспільство все більше орієнтується на потреби та інтереси окремих людей, створюючи умови для їхнього розвитку та самореалізації.

Розвиток громадянського суспільства, реалізація нових ідей, формування й удосконалення системи ціннісних орієнтацій значною мірою залежать від творчої активності кожної людини та її перетворювальної діяльності, результативність якої зумовлюється не лише наявністю суспільних вимог до якості виконання роботи, але і творчих здібностей особистості. В умовах модернізації сучасної освіти та інтеграції України в європейський соціокультурний простір зростає значення розвитку творчого потенціалу викладачів вищих навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл, спеціалізованих шкіл, як то музичні, школи естетичного виховання тощо.

У «Національній доктрині розвитку освіти» чітко сформульовані завдання забезпечення всебічного розвитку, гармонійного і цілісного виховання особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури.

Ці процеси передбачають посилення уваги до прав людини, рівності,

справедливості, толерантності та інших гуманістичних цінностей. Вони також передбачають розширення можливостей для участі громадян у прийнятті рішень, розвитку громадянського суспільства та демократичних інститутів.

З розвитком технологій та автоматизації рутинна фізична праця поступово замінюється інтелектуальною. Зростає потреба у фахівцях з високим рівнем освіти, аналітичними здібностями, креативним мисленням та здатністю до вирішення складних проблем.

Технологічний прогрес відбувається з неймовірною швидкістю. З'являються нові технології, які змінюють спосіб нашого життя, роботи та спілкування. Щоб бути успішними в цьому світі, необхідно постійно освоювати нові технології та адаптуватися до змін. Всі ці фактори створюють нові вимоги до освіти та розвитку людини. Щоб Україна була успішною та конкурентоспроможною в сучасному світі, необхідно створити умови для безперервного навчання протягом усього життя.

Необхідно модернізувати систему освіти, зробити її більш гнучкою, інноваційною та орієнтованою на розвиток ключових компетентностей, таких як критичне мислення, креативність, комунікація, співпраця та цифрова грамотність. Необхідно створити можливості для навчання та перекваліфікації протягом усього життя, незалежно від віку, соціального статусу чи місця проживання. Це може включати в себе розвиток дистанційної освіти, онлайн-курсів, тренінгів, програм підвищення кваліфікації та інших форм неформальної освіти.

Потрібно створити в суспільстві культуру, де навчання вважається не лише необхідністю, але й цінністю. Важливо заохочувати людей до постійного саморозвитку, навчання та здобуття нових знань та навичок.

Керуючись цими нормами, вчитель спирається на своє емоційне сприймання, увагу, волю, характер, що значною мірою відображається на формі спілкування. Культура мовлення вчителя тісно пов’язана з культурою спілкування. створити умови для розвитку інноваційного бізнесу, стартапів та інших ініціатив, які сприяють комерціалізації нових знань та технологій. Слід

створити умови для розвитку інноваційного бізнесу, стартапів та інших ініціатив, які сприяють комерціалізації нових знань та технологій. Люди, які не мають необхідних знань та навичок, будуть втрачати роботу через автоматизацію та технологічний прогрес. Загальнопедагогічні здібності є не лише передумовою успішної діяльності вчителя, але і своєрідним відображенням її структури.

ому створення умов, за яких народ України стане нацією, що постійно навчається, є критично важливим для успішного розвитку країни в сучасному світі. Це інвестиція в майбутнє, яка забезпечить процвітання та добробут українського суспільства.

Самовдосконалення, як і саморозвиток, охоплює самопізнання, творче самовизначення, самоврядування, самовдосконалення, самореалізацію. Творчий саморозвиток – це процес безперервного самотворення і самовдосконалення творчих рис особистості, що допомагає особистості піднятися на вищий рівень і зуміти компетентно вирішувати життєво необхідні творчі завдання і проблеми.

Унікальність особистості, її неповторна індивідуальність, власний шлях розвитку і становлення фахівців поступово стають пріоритетною цінністю виховного процесу. Відтак дедалі більше уваги приділяється потенційним можливостям і внутрішнім ресурсам особистості як складової процесу її творчого саморозвитку.

В основі такої безперервної самоосвіти лежить процес самонавчання, що забезпечує не тільки оволодіння способами придбання необхідних знань, але й формування самостійності як професійно значущої риси особистості.

Умови розвитку творчої активності є багатогранними та залежать від багатьох факторів, включаючи індивідуальні особливості, соціальне оточення та освітнє середовище.

1. Внутрішні умови (особистісні фактори):

1) мотивація: сильна внутрішня мотивація, інтерес до діяльності та бажання досягти результату є ключовими для творчої активності. Людина повинна відчувати внутрішній потяг до творчості, а не діяти під

зовнішнім;тиском;

2) позитивне самосприйняття та віра в себе: впевненість у своїх силах, відсутність страху помилок та критики сприяють розкриттю творчого потенціалу. Важливо дозволити собі експериментувати та не боятися невдач;

3) відкритість до нового досвіду: готовність до сприйняття нових ідей, інформації та вражень, здатність виходити за рамки звичного мислення є важливими для генерування нових ідей.

4) допитливість та цікавість: прагнення до пізнання нового, бажання досліджувати та експериментувати стимулюють творчу активність;

5) наполегливість та працелюбність: творчий процес часто вимагає значних зусиль, часу та наполегливості. Здатність до тривалої та зосередженої роботи є важливою для досягнення результату;

6) уява та фантазія: розвинена уява та здатність до фантазування дозволяють створювати нові образи, ідеї та концепції;

7) внутрішня свобода та незалежність: відсутність страху перед соціальним осудом та здатність до самостійного мислення сприяють творчому самовираженню.

2. Зовнішні умови (соціальне та освітнє середовище):

1) сприятлива атмосфера: підтримка, заохочення, толерантність до помилок та критики, відсутність тиску та жорсткої регламентації створюють сприятливі умови для творчості;

2) доступ до ресурсів та інформації: наявність необхідних матеріалів, інструментів, інформації та можливостей для навчання та розвитку є важливими для реалізації творчих задумів.

3) можливість для спілкування та обміну ідеями: взаємодія з іншими творчими людьми, обмін досвідом та ідеями стимулюють творчу активність та сприяють розвитку нових ідей;

4) наявність зразків для наслідування та натхнення: знайомство з творчістю інших людей, вивчення їхнього досвіду та досягнень може стати джерелом натхнення та стимулом для власної творчості;

5) створення проблемних ситуацій та завдань: завдання, які вимагають нестандартного мислення та пошуку нових рішень, стимулюють творчу активність;

6) можливість для експериментування та дослідження: створення умов для вільного експериментування, дослідження та пошуку нових підходів сприяє розвитку творчого мислення;

7) визнання та оцінка творчих досягнень: позитивна оцінка та визнання творчих зусиль стимулюють подальшу творчу активність;

8) відсутність жорстких рамок та стереотипів: свобода від стереотипного мислення та жорстких правил сприяє розвитку креативності.

3. Освітнє середовище:

1) орієнтація на розвиток творчого мислення: навчальні програми та методики, які сприяють розвитку критичного мислення, уяви, фантазії та здатності до вирішення проблем, є важливими для розвитку творчої активності;

2) створення ситуацій успіху, умов, за яких кожен учень може відчути себе успішним у творчій діяльності, сприяє підвищенню мотивації та самооцінки;

3) використання інтерактивних методів навчання: методи навчання, які передбачають активну участь учнів у навчальному процесі, стимулюють їхню творчу активність;

4) створення атмосфери співпраці та взаємодопомоги: забезпечення в класі атмосфери, де учні можуть вільно обмінюватися ідеями, допомагати один одному та отримувати підтримку від вчителя, сприяє розвитку творчої активності тощо.

Творчість є індивідуальним процесом, тому умови, які сприяють розвитку творчої активності, можуть відрізнятися для різних людей. Розвиток творчої активності є безперервним процесом, який вимагає постійної практики та самовдосконалення. Важливо створити комплекс умов, які враховують як внутрішні, так і зовнішні фактори, що впливають на творчу активність.

Створення сприятливих умов для розвитку творчої активності є важливим

завданням для суспільства, оскільки саме творчі люди є рушійною силою прогресу та розвитку.

Розглянемо оняття «культура» та «професійна культура» у контексті наукових досліджень. Ці терміни вивчали Г. Балл [4], К. Баханов [5], С. Возняк [19], Н. Голя [21], В. Гриньова [24], В. Демчук [25], М. Євтух [31], Т. Мотуз [51], Ю. Плиска [63], Л. Хомич [85], М. Ярмаченко [92] та ін.

Загальна та професійна культура вчителя тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють одна одну. Загальна культура є основою для формування професійної культури, а професійна діяльність, в свою чергу, сприяє розвитку загальної культури. Професійна культура вчителя є складним та багатогранним явищем, яке поєднує в собі рівень загального та професійного розвитку. Її формування є важливим завданням для забезпечення якісної освіти та підвищення престижу професії вчителя.

Багатий досвід підготовки вчительських кадрів свідчить, що «рівень професійної культури є виразним показником готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності в національній школі Україні. Професійна культура взаємопов’язана з усіма компонентами особистісної культури, насамперед, з моральною, правовою, гендерною, розумовою, естетичною тощо. На їхній розвиток впливає весь комплекс соціальних, економічних, педагогічних чинників» [31].

Високий рівень професійної культури вчителя є запорукою якісного навчання та виховання учнів. Вчитель з високою професійною культурою користується повагою серед учнів, колег та батьків.

Професійна культура сприяє формуванню здорових міжособистісних відносин в педагогічному колективі. Постійний розвиток професійної культури сприяє професійному зростанню та самореалізації вчителя.

У науково-методологічній літературі існує багато визначень поняття «культура». Поняття «культура» походить від латинського «cultura» – обробка, виховання, освіта.

Окремі дефініції поняття «культура» представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Дефініції поняття «культура»

Автор	Тлумачення
С. Возняк [19]	Культура – «спосіб буття суспільної людини, субстанцією якої є діяльність і комунікація. Сама ж діяльність людини не що інше, як формоутворення, формообмін, формування, трансформація».
С. Гончаренко [22].	Культура – це сукупність практичних матеріальних та духовних надбань суспільства, які відображають досягнення, рівень розвитку людей та суспільства. Охоплює систему виховання, освіти, творчості та забезпечує функціонування цих систем»
О. Корніяка [43]	Культура – це «сукупність матеріальних і духовних надбань, комплекс характерних рис суспільства, що охоплює не лише різні мистецтва, але й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірування».
С. Сисоєва [73, с. 26]	Культура – це «індивідуальний результат опанування культурних цінностей суспільства; узагальнена ознака змістовного наповнення життєдіяльності суб'єкта, стилю та способу його життя; засіб творчої самореалізації.

Як бачимо, в науковій площині існують різні дефініції поняття «культура», а це підтерджує, на думку В. Гриньової те, що «вичерпати всі аспекти культури практично неможливо, жоден із існуючих підходів не може претендувати на формулювання її вичерпної дефініції. Але слід зазначити, що багато з визначень не виключають, а доповнюють одне одного» [24].

Існує тлумачення професійної культури, окреслене Г. Баллом в контексті «модусів культури» професійних спільнот, яке є ширшим порівняно із

культурою професійної праці, оскільки «охоплює й низку якостей, передусім моральних, що їх гідні представники відповідних професій виявляють і за межами виконання своїх трудових функцій» [4, с. 57].

Наприклад, це усвідомлення нею характеру власних потреб і ціннісних орієнтацій, техніки вербального та невербального спілкування, своїх перцептивних умінь, здатність сприймати навколишніх без «систематизованих сліпих плям», своїх можливостей у розумінні норм та цінностей інших соціальних груп і культур, власних почуттів та станів у зв'язку з впливом факторів навколишнього середовища» [46, с. 284.

«Психологічний аспект культури спілкування передбачає такі вміння: розбиратися в інших людях і правильно оцінювати їхню психологію, адекватно емоційно відповідати на їх поведінку та стан і обирати стосовно кожного з них такий спосіб звернення, який найкраще відповідав би індивідуальним особливостям співрозмовників» [13, с. 247].

Професійна культура при спілкуванні проявляється в багатьох аспектах, демонструючи рівень освіченості, етичних норм, комунікативних навичок та загальної культури особистості.

Мовна культура – це грамотність та чіткість мовлення, використання літературної мови, правильна вимова, логічна побудова фраз, відсутність слів-паразитів та жаргонізмів, багатство словникового запасу, вміння використовувати різноманітні мовні засоби для точного та виразного висловлення думок, адаптація мовлення до аудиторії, врахування вікових, соціальних та культурних особливостей співрозмовників, здатність говорити зрозуміло та доступно для кожного.

Культура слухання – уважне слухання співрозмовника, прояв інтересу до його слів, вміння задавати уточнюючі питання та підтримувати діалог.

Етикет та норми поведінки – ввічливість і тактовність, дотримання правил етикету, прояв поваги до співрозмовника, коректність у висловлюваннях та поведінці, толерантність, повага до різних думок, поглядів та культур, здатність до конструктивного діалогу навіть з опонентами.

Емоційна стриманість – контроль емоцій, уникнення конфліктних ситуацій, здатність до вирішення проблем шляхом діалогу та компромісу. Пунктуальність та відповідальність – дотримання домовленостей, своєчасне виконання обіцянок.

Комунікативні навички – це вміння встановлювати контакт, створення доброзичливої атмосфери, прояв щирого інтересу до співрозмовника. Активне слухання – уважне слухання, використання невербальних сигналів (кивки головою, зоровий контакт) для демонстрації зацікавленості. Ефективна передача інформації – чітке та зрозуміле викладення інформації, використання різних каналів комунікації (вербальні, невербальні, письмові). Вміння вести діалог та дискусію – здатність аргументувати свою позицію, слухати та розуміти аргументи опонента, знаходити компромісні рішення.

Невербальна комунікація – це контроль міміки, жестів, пози, зорового контакту, використання невербальних сигналів для підсилення вербальної комунікації.

Професійні якості вчителя початкових класів – компетентність, демонстрація глибоких знань у своїй професійній сфері, здатність відповідати на питання та надавати кваліфіковану консультацію; відповідальність, усвідомлення важливості своєї ролі та відповідальності за результати комунікації, здатність до неупередженого оцінювання ситуації та прийняття зважених рішень, дотримання професійної таємниці, нерозголошення конфіденційної інформації.

Загальна культура – ерудиція та широкий кругозір, здатність підтримувати розмову на різні теми, демонструвати знання в різних галузях. Естетичний смак – охайний зовнішній вигляд, дотримання дрес-коду (за необхідності). Моральні цінності – дотримання загальнолюдських моральних принципів, чесність, порядність, доброзичливість.

Професійна культура в спілкуванні є важливим фактором успішної діяльності в будь-якій сфері. Вона сприяє встановленню довіри та порозуміння між людьми, підвищує ефективність комунікації та створює позитивний імідж

особистості та організації. Основу професійної культури сучасних учителів початкових класів становлять:

– глибокі знання психології та вікової фізіології молодших школярів: розуміння особливостей розвитку дитини, її потреб, інтересів дозволяє вчителю будувати навчальний процес з урахуванням вікових особливостей учнів;

– сучасні педагогічні технології: знання та вміння застосовувати інтерактивні методи навчання, ігрові технології, проектно-дослідницьку діяльність, використання інформаційно-комунікаційних технологій;

– комунікативні навички: вміння ефективно спілкуватися з учнями, батьками, колегами, адміністрацією;

– творчі здібності: здатність розробляти оригінальні методики, створювати нестандартні ситуації навчання, виходити за рамки традиційних підходів;

– ефлексія: здатність аналізувати свою роботу, виявляти помилки та шукати шляхи їх виправлення;

– професійна етика: дотримання високих моральних стандартів, повага до особистості учня, його прав і свобод;

– культура мовлення: вміння чітко, ясно і дохідливо викладати матеріал, використовувати різноманітні мовні засоби;

– естетична культура: доглянутий зовнішній вигляд, вміння створити естетичне середовище в класі;

– цифрова компетентність: вміння використовувати сучасні технології в навчальному процесі для підвищення ефективності навчання.

Самовдосконалення – це безперервний процес, учитель, який безперервно займається своїм професійним розвитком і самовдосконаленням, не тільки підвищує якість своєї роботи, але й отримує задоволення від процесу навчання та творчості.

Питанням професійного розвитку та професійного вдосконалення вчителя присвятили наукові розвідки Т. Бабко [2], О. Боровик [11], О. Вознюк [20], В. Лозовецька [49], О. Остапчук [55] та ін.

Закономірності особистісно-професійного розвитку «необхідно враховувати в розв'язанні суперечностей між традиційним підходом до становлення вчителя в професійній діяльності і сучасними вимогами соціального замовлення на особистість вчителя; в управлінні професійним розвитком педагога, у визначенні завдань науково-методичної роботи навчальних закладів, що є свідченням тісного взаємозв'язку професійного розвитку особистості з розвитком його педагогічної майстерності» [11, с. 196].

Самовдосконалення для вчителя – це безперервний процес особистісного та професійного розвитку, спрямований на підвищення рівня компетентності, покращення педагогічної майстерності та досягнення кращих результатів у навчанні та вихованні учнів. Це постійна робота над собою, своїми знаннями, вміннями, навичками, особистісними якостями та цінностями.

Самовдосконалення для вчителя є багатогранним поняттям, що охоплює різні аспекти його діяльності. Професійне самовдосконалення охоплює:

– поглиблення знань з предмету, постійне оновлення та розширення знань з дисципліни, яку викладає вчитель, ознайомлення з новими дослідженнями, теоріями та методиками;

– освоєння нових педагогічних технологій, вивчення та застосування сучасних методів навчання, інтерактивних технологій, цифрових інструментів, що сприяють підвищенню ефективності навчального процесу.

– розвиток методичної майстерності, вдосконалення вмінь планувати уроки, створювати навчальні матеріали, використовувати різні форми та методи організації навчальної діяльності, враховуючи індивідуальні особливості учнів;

– підвищення кваліфікації, участь у курсах, тренінгах, семінарах, конференціях, вебінарах, що сприяють професійному розвитку та обміну досвідом з колегами;

– вивчення та аналіз педагогічної літератури, ознайомлення з науковими працями, методичними посібниками, періодичними виданнями з педагогіки та психології;

– участь у професійних спільнотах, активна участь у діяльності

методичних об'єднань, професійних асоціацій, онлайн-форумах та інших спільнотах, де відбувається обмін досвідом та професійне спілкування.

Самовдосконалення – «свідомий цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умовами професійної діяльності та власною програмою розвитку, професійне і акмеологічне зростання, професійна кар'єра» [28, с. 275].

Як зазначає О. Остапчук, «основою професійного саморозвитку є особистісний саморозвиток, спрямований на становлення творчої індивідуальності майбутнього фахівця. Саморозвиток – прагнення людини до прояву, усвідомлення й удосконалення своїх особистісних якостей. Умовою саморозвитку є вільний вибір» [55, с. 14].

Педагогічна діяльність учителя повиння реагувати на зміни в освітньому просторі, вчитель повинен бути неповторною, особливою, творчою за характером, спрямованою на самореалізацію та саморозвиток особистістю.

Сучасний педагог «повинен володіти вмінням бачити проблеми й оперативно їх вирішувати. З цією метою в освітньому процесі використовуються ситуаційні вправи, що дає змогу конструювати педагогічну ситуацію, близьку до реальної, та спонукає здобувачів освіти до пошуку засобів і шляхів її вирішення» [23].

Високий рівень педагогічної культури є фундаментом становлення Нової української школи, метою якої визначено виховання інноватора й громадянина, який уміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Професійна культура педагога – це складний та багатогранний феномен, що інтегрує в собі систему знань, умінь, навичок, цінностей, переконань, норм поведінки та особистісних якостей, які визначають ефективність та якість педагогічної діяльності. Це своєрідний «код професії», що регулює стосунки вчителя з учнями, колегами, батьками та суспільством в цілому.

Глибоке володіння предметом, який викладається, знання сучасних досягнень науки у відповідній галузі, розуміння міжпредметних зв'язків.

Володіння різноманітними методиками навчання та виховання, вміння адаптувати їх до потреб конкретних учнів та навчальних ситуацій, здатність до створення власних методичних розробок. Знання вікової психології, педагогічної психології, теорій навчання та виховання, вміння застосовувати ці знання на практиці для ефективної взаємодії з учнями. Володіння сучасними інформаційними технологіями, вміння використовувати їх для організації навчального процесу, пошуку інформації та спілкування з учнями та батьками.

Дослідник М. Ярмаченко зазначає, що під педагогічною культурою необхідно розуміти «інтегративну сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і моральних якостей, професійних і умінь, необхідних для успішної навчальної та виховної роботи з дітьми» [92, с. 7].

Професійна культура педагога є складним, багатогранним та динамічним явищем, що постійно розвивається та вдосконалюється. Вона є необхідною умовою для успішної педагогічної діяльності та формування гармонійно розвиненої особистості учня.

Характеристики професійної культури педагога:

1) загальнолюдські якості (добре здоров'я, інтелектуальний розвиток, відповідна мова/мовлення, комунікативність, урівноваженість, загальна культура);

2) професійні якості (любов до дітей, професійна компетентність, знання історії і теорії педагогіки, основ психології, методичні вміння, що передбачають володіння педагогічною технікою, знайомство з досягненнями педагогічної науки і практики, уміння застосовувати здобуте в практичній діяльності, тактовність, творчий настрій, прагнення до самовдосконалення, доцільної самоосвіти);

3) моральні якості (духовність, доброзичливість, людяність, чесність і правдивість, організованість і відповідальність).

«Професійна культура особистості передбачає розвиненість професійно значущих компонентів мотивації та самосвідомості на рівні, який засвідчує оволодіння духовністю професіонала (провідні цінності / провідний

нормативний смисл; внутрішня свобода особистості; причетність до додаткових смислів тощо)» [4, с. 58–59].

Однією зі складових частин педагогічної культури є прагнення до самовдосконалення і самоосвіта вчителя.

Провідну роль у підготовці майбутнього вчителя, зауважує Л. Хомич, відіграють професійно-педагогічна культура й індивідуально-психологічні знання, що сприяють загальнокультурному розвитку особистості [85, с. 302].

Загальнокультурний рівень особистості вчителя залежить від таких чинників:

– мистецької культури, що формується в процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті;

– соціально-психологічної культури як форми і процесу організації своєї життєдіяльності на побутовому рівні;

– інтелектуальної культури, яка формується в процесі навчальної діяльності в педагогічному закладі і забезпечує розвиток мислення й мовлення, навичок спілкування, організації наукових досліджень тощо;

– професійної культури як уміння творчо організовувати цілісний навчально-виховний/освітній процес. Формування загальної і професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя відбувається цілісно, нерозривно [85, с. 302].

Професійні цінності – це ті орієнтири, на основі яких людина обирає, опановує і виконує свою професійну діяльність. Це також ресурси, що забезпечують особистісний соціально значущий результат будь-якої професійної діяльності. Цінності професійної діяльності вчителя – це внутрішній емоційно опанований регулятор діяльності, що визначає ставлення до навколишнього світу, до самого себе, що моделює зміст професійної діяльності.

«Цінності професійної діяльності вчителя об’єктивні, оскільки формуються історично, у процесі розвитку суспільства, інституту освіти і фіксуються в педагогічній науці як форма суспільної свідомості у вигляді

специфічних образів і уявлень» [51, с. 88].

Отже, сучасні підходи до самовдосконалення враховують як традиційні методики, так і інноваційні технології. Сучасні підходи до самовдосконалення, зокрема й для педагогів, базуються на поєднанні перевірених часом традиційних методик та новітніх інноваційних технологій. Такий симбіоз дозволяє досягти максимальної ефективності в процесі розвитку особистості та професіоналізму.

1.2. Інноваційні освітні технології в контексті самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів

Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно інноваційного стану. Педагогічні інновації – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень педагогічних проблем.

Інноваційність – важлива ознака сучасної освіти, яка змінюється за змістом, формами, методами, реагує на зміни у суспільстві, враховує світові тенденції. Сутнісною ознакою інновації є її здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища в закладі освіти.

Світ змінюється стрімко, технології розвиваються з неймовірною швидкістю, а вимоги до сучасного вчителя постійно зростають, саме тому постійна освіта стає ключовим чинником успіху педагога. Освітній процес вимагає від вчителя постійного оновлення знань, щоб відповідати сучасним викликам і надавати учням актуальну інформацію. Фундаментом цілісної системи освіти і розвитку особистості є початкова школа, функції її значно розширилися, вимоги зросли, з’явилися інноваційні педагогічні технології.

Особливістю педагогічної праці є те, що, вихователь покликаний допомогти дитині відбутися як особистості. Ті корінні зміни, що відбулися в суспільстві в останні роки докорінно змінили уявлення про дошкільний навчальний заклад, його цілі, можливості й перспективи розвитку, гостро порушили питання про пріоритети утворення і виховання у відновленні суспільства.

Сутність цих змін позв'язана зі створенням у країні цілісної системи безперервного навчання, що побудована на принципах демократизації, гуманізації, розвитку, і професійно компетентними кадрами. Необхідною передумовою успішного рішення цих проблем є істотне підвищення ефективності культури управління процесом творчого саморозвитку вихователів у дошкільних навчальних закладах педагога в період його професійної підготовки.

Інновація (лат. in – в, novus – новий) – нововведення, цілеспрямована зміна, яка викликає перехід із одного стану до іншого. Інновація (педагогічна) – результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем, прямим продуктом якого можуть бути нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми та методи виховання, нестандартні підходи в управлінні освітнім процесом.

Готовність учителя початкових класів до інноваційної педагогічної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості та рефлексії.

Інновація – це цілеспрямована зміна, що вносить в освітнє середовище нові стабільні елементи та викликають перехід системи з одного стану в інший [28]. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до

якісно іншого стану.

Поняття «інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації [29, с. 13].

Питанням педагогічних інновацій та інноваційної діяльності педагога присвятили свої наукові розвідки Р. Брик [12], В. Буркова [14], Л. Ващенко [15], І. І. Дичківська [27], І. Доброскок [28], О. Дубасенюк [29; 68], О. Дубасенюк [29], М. Кадемія [35], О. Кондратюк [41], І. Коновальчук [42], О. Падалка [56], О. Пометун [57] та ін.

Історично поняття – «технологія» виникло у зв'язку з технічним процесом і відповідно до словникових тлумачень (techne – мистецтво, ремесло, наука – 1ogos – поняття, вчення) є сукупністю знань про способи і засоби обробки матеріалів.

Технологія включає також і мистецтво оволодіння процесом, в результаті чого персоніфікується. Технологічний процес завжди передбачає певну послідовність операцій з використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментів) та умов.

Технологія в процесуальному значенні відповідає на питання: «Як зробити, з чого і якими засобами?». До існуючих ознак технології відносять стандартизацію, уніфікацію процесу і можливість його втілення стосовно до заданих умов. З розвитком науки і техніки значно розширились можливості людини, з’явились нові технології (наприклад, промислові, електронні, інформаційні) з вагомими навчальними ресурсами.

У педагогічному словнику М. Ярмаченко пропонує таке тлумачення: «педагогічна технологія – сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання та виховання, що дозволяють успішно реалізувати поставлені освітні цілі. Педагогічна технологія передбачає відповідне наукове проєктування, при якому ці цілі ставляться досить однозначно і зберігається можливість об’єктивних поетапних вимірювань та підсумкової оцінки досягнутих результатів» [59].

У будь-якій педагогічній системі педагогічна технологія – поняття, що

взаємодіє з дидактичним завданням.

З дидактичного погляду проєктування «педагогічна технологія – це розробка прикладних методик, що описують реалізацію педагогічної системи за її окремими елементами. Вибір педагогічної технології визначається особливостями дидактичного завдання» [59].

Сьогодні у шкільну практику активно впроваджують інтерактивні технології, які ефективно сприяють засвоєнню матеріалу, оскільки впливають на свідомість учня, на його почуття та волю, формують творчу особистість, яка здатна доцільно й ефективно використовувати набуті знання, вміння і навички у практичній діяльності в будь-якій сфері суспільного життя. Для успішного виконання завдань, які стоять перед сучасною школою, важливо створити ситуацію, за якою вчитель і учень стануть повноправними суб'єктами системи освіти, а основою навчання буде рівноправний діалог між тими, хто навчає, і тими, хто навчається.

Інноваційні технології, що сприяють самовдосконаленню професійної культури вчителя початкових класів:

– інформаційно-комунікаційні технології;

– технології самоменеджмену;

– проєктні технології;

– технології особистісного зростання;

– технологія інтерактивні технології тощо.

Технологія критичного мислення. На цей час проблема впровадження інтерактивних методів навчання у школі є досить актуальною у системі освіти в цілому, тому кількість наукових досліджень з цього питання швидко зростає.

Інтерактивний (від англ. interaction – взаємодія) – той, що базується на взаємодії та означає наявність зворотного зв'язку між педагогом та учнями.

Інтерактивне навчання – це такий вид діяльності, що передбачає взаємодію учня з навчальним середовищем, яке слугує джерелом засвоюваного ним досвіду [56, с. 7].

Інтеракція в розумінні педагогічних методик передбачає навчання у

співпраці, коли і слухачі, й педагог є суб'єктами навчання. Інтерактивність у навчанні можна пояснити як здатність до взаємодії, навчання в режимі бесіди, діалогу, дії. Інтерактивним можна назвати метод, в якому той, хто навчається, є учасником. Учень не виступає лише слухачем, спостерігачем, а бере активну участь у тому, що відбувається на уроці [33, с. 4–10]

За такої форми організації процесу навчання школярі стають його повноправними учасниками. Функція вчителя полягає, в основному, у стимулюванні їх до самостійної діяльності, пошуку шляхів досягнення визначених цілей. На інтерактивних уроках активність учнів є пріоритетною, а завдання вчителя полягає у створенні ефективних дидактичних і методичних умов для виявлення їхньої ініціативи.

Інтерактивна форма навчальної роботи співвідноситься із комунікативно-діяльнісним підходом до оволодіння мовою, який домінує у практиці сучасної школи. Відповідно до концепції навчання іноземної мови передбачається соціальна взаємодія учнів як міжособистісна комунікація, важливою характеристикою якої є здатність одного зі співрозмовників приймати роль іншого як партнера у спілкуванні й відповідно інтерпретувати ситуацію, визначаючи власні дії. В практиці навчання мов інтерактивне навчання можна асоціювати з розвитком критичного мислення як конструктивної інтелектуальної діяльності школярів під час організації та здійснення мовленнєвої взаємодії.

Інтерактивне навчання є одним із сучасних напрямів активної взаємодії, у процесі якої учень вступає в діалог з учителем або іншими учнями, бере активну участь у пізнавальному процесі, виконуючи творчі, пошукові, проблемні завдання у парі або групі. Джерелом активності учня є його мотиви і потреби; навчальне середовище, в якому він перебуває; особистість учителя; рівень навченості учнів як партнерів у спілкуванні; засоби діяльності; форми мовленнєвої та соціальної взаємодії, що використовуються у навчанні.

Інтерактивне навчання має як позитивні, так і негативні аспекти. До позитивних належать:

– розширення пізнавальних можливостей учнів (здобуття, аналіз, застосування інформації з різних джерел);

– високий рівень засвоєння знань;

– оптимальний контроль учителя;

– взаємодія та партнерство між учителем і учнями;

– пошук альтернативного підходу в оцінюванні знань учнів.

Недоліком є відсутність методичних розробок уроків з іноземної мови, необхідність значних затрат часу на вивчення певної інформації. У порівнянні з традиційними методами, перевагами інтерактивного навчання є:

– участь у роботі всіх учнів класу;

– формування вміння працювати в команді;

– вироблення доброзичливого ставлення до опонента;

– можливість висловлювати власну думку;

– створення «ситуації успіху»;

– можливість засвоєння великої кількості матеріалу за короткий проміжок часу;

– формування навичок толерантного спілкування;

– уміння аргументувати свою думку, знаходити альтернативне рішення проблеми.

Головними рисами освітніх інновацій є:

– цілеспрямовані зміни, що вносять нові стабільні елементи у сферу освіти, які викликають її перехід з одного якісного стану до іншого;

– наявність специфічних особливостей, пов’язаних із соціально-психологічними та іншими аспектами педагогічної діяльності;

– інноваційні зміни можуть бути ініційовані на будь-якому з рівнів освітньої системи;

– інноваційні зміни повинні здійснюватися в діяльності та мисленні всіх учасників освітньою процесу;

– інноваційні процеси у сфері освіти повинні зобов’язані бути безперервними і спрямованими на постійне покращення існуючої системи;

– з метою забезпечення процесу постійного інноваційного оновлення освітньої сфери слід упроваджувати відповідні механізми управління якістю освіти;

– ефективність упровадження певної інновації значно залежить від рівня сприйнятливості до інноваційних змін системи та наявності в неї реальних можливостей здійснення (впровадження) інновації (реалізовуваності).

Як зауважують дослідники, якщо ми прагнемо досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації, то не можливо уявити собі вчителя майбутнього, учителя нової національної школи, не знайомого з досягненнями світової цивілізації, з надбаннями української педагогічної думки. Пошук оптимальних шляхів формування особистості такого вчителя може бути здійснений у подальших наукових розвідках [31].

У контексті стрімких змін в освіті та зростаючих вимог до педагогів, здатність ефективно управляти собою та своїм часом стає не просто бажаною, а й необхідною умовою успішної професійної діяльності. Самоменеджмент стимулює вчителя до постійного самовдосконалення, пошуку нових методів і прийомів навчання, а це, в свою чергу, сприяє розвитку критичного мислення учнів та їхньої творчої активності, а також дає змогу чителю планувати свій професійний розвиток, відстежувати свої досягнення та визначати пріоритетні напрямки роботи.

Загалом, технологія самоменеджменту – це «новий напрямок менеджменту в освіті виник внаслідок його психологізації та соціологізації у відповідь на суспільну потребу в більш повному використанні та розвитку творчого потенціалу педагогів взагалі, і керівника – зокрема» [81, с. 38].

Сучасна школа прагне до індивідуального підходу до кожного учня і вчитель, який володіє навичками самоменеджменту, здатний ефективніше організувати свою роботу, щоб забезпечити якісне навчання кожному дитині. Робота вчителя пов’язана з високим рівнем стресу. Навички самоменеджменту

допомагають педагогу зберігати емоційну рівновагу, ефективно справлятися з труднощами та підтримувати позитивний психологічний клімат у класі.

На думку Т. Бабко, володіння технологіями самоменеджменту призводить до значного підвищення задоволеністю собою, своєю діяльністю та життєвими обставинами; впевненістю у власних можливостях і в наявному потенціалі; переконання у своїй здатності щось змінити [2, с. 15].

Серед інструментів технології самоменеджменту, що можуть бути використані вчителем, виокремимо:

– планування (складання розкладів, списків справ, використання календарів та плануючих додатків);

– пріоритезація завдань (визначення найважливіших завдань і фокусування на їх виконанні);

– тайм-менеджмент (ефективне використання часу, уміння розподіляти його між різними видами діяльності);

– делегування (передача частини своїх обов’язків іншим людям (наприклад, учням, колегам);

– самоаналіз (регулярна оцінка своїх досягнень, виявлення сильних і слабких сторін);

– самомотивація (постановка цілей, пошук джерел натхнення) тощо.

Самоменеджмент – це не просто набір інструментів, а скоріше спосіб мислення і поведінки, адже вчитель, який володіє навичками самоменеджменту, здатний не тільки ефективніше виконувати свої професійні обов’язки, але й стати справжнім лідером для своїх учнів, мотивуючи їх до навчання і розвитку.

Дослідники звертають увагу на ресурсменеджмент – самоорганізовування особистих цінностей, зазначаючи, що метою ресурс-менеджменту є вміння особистості виявляти компетентність у саморозвитку (О. Штепа [90]).

Самоменеджмент є невід’ємною частиною професійного життя вчителя початкової школи, особливо в умовах сучасної освіти, яка вимагає від педагогів високого рівня самоорганізації та постійного розвитку. Як відомо, професійна

діяльність учителя пов’язана з високим рівнем емоційного навантаження, і саме навички самоменеджменту допомагають педагогу зберігати спокій та ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, окрім того прияють розвитку його творчого потенціалу та впровадженню інноваційних підходів в освітній процес. Самоорганізований вчитель постійно прагне до самовдосконалення, відстежує нові тенденції в освіті та впроваджує їх у свою практику, демонструючи високий рівень самоорганізації та професіоналізму, стаючи для учнів прикладом для наслідування і мотивуючи їх до навчання.

Учитель з високим рівнем професійної культури, який, який володіє навичками самоменеджменту, здатний досягти високих результатів у своїй професійній діяльності, стати лідером для своїх учнів і зробити значний внесок у розвиток сучасного суспільства. Самоменеджмент є фундаментом для успішного професійного розвитку педагога та самовдосконалення професійної культури, основа для постійного зростання.

Самоменеджмент допомагає вчителю краще зрозуміти себе, свої сильні сторони та потенціал для розвитку, сформувати свою професійну ідентичність. Вчитель, який ефективно управляє своїм часом і ресурсами, бере відповідальність за свої результати, досягнення успіхів завдяки самоменеджменту підвищує впевненість у своїх силах.

Успішний педагог, який постійно розвивається, сприяє підвищенню престижу вчительської професії. Поняття «імідж» (з французької) наразі є розповсюдженим і зустрічається майже у всіх мовних культурах світу; означає «образ», «уявлення», «зображення».

Дослівний переклад слова «image» на слов’янські мови, зокрема українську та російську, часто пов’язаний з візуальною стороною об’єкта, що виступає носієм іміджу і буквально трактується як його зовнішній вигляд, а також із внутрішнім наповненням, що створює певний образ-уявлення, і може розглядатися як його репутація.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» імідж – «рекламний, представницький образ кого-небудь (наприклад, громадського

діяча), що створюється для населення» [14, с. 492].

Загалом, імідж – це уявлення про людину, що складається на основі її зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, вчинків при цьому імідж являє собою найбільш ефективне подання повідомлення, яке в змозі обійти наявні в кожній людині різноманітні фільтри. З усіх якостей людина повинна відбирати ті, які, будуть позитивно оцінені іншими. Імідж людини – це думка про неї в групі людей унаслідок сформованого в їхній психіці образу цієї людини, що виник унаслідок їхнього прямого контакту з цією людиною чи внаслідок отриманої про цю людину інформацію від інших людей; власне, імідж людини – це те, як її сприймають інші.

З позиції педагогіки, імідж – цілеспрямовано сформований, інтегральний образ, зумовлений відповідністю внутрішніх і зовнішніх якостей суб'єкта, призначений забезпечити гармонійний взаємовплив цього суб'єкта з навколишнім світом. Являючи собою систему взаємопов'язаних характеристик фахівця, імідж стає засобом вирішення особистих і професійних проблем.

На думку англійської вченої Е. Семпсон, особистісний імідж потрібно класифікувати з позицій свого «Я» та інших, з боку реалій і з боку бажань відповідно на самоімідж, імідж, що сприймається, та потрібний імідж [100].

Інтерес представників психології та педагогіки до іміджології сприяв виокремленню нової наукової галузі – педагогічної іміджології та предмета її дослідження – педагогічного іміджу.

На думку Н. Гузій, педагогічний імідж – це «полісемантична категорія, що характеризує стиль професійно-педагогічної діяльності, манеру спілкування, уміння індивідуалізувати свій образ, надавати йому естетичної виразності» [24, с. 29].

Імідж як складник професійної культури вчителя – необхідний атрибут ділових стосунків, невід'ємний складник професійного успіху у будь-якій сфері людської діяльності; це – цілеспрямовано сформований образ, багатозначне послання, яке адресоване різним його споживачам, взаємозбагачувальний діалог, багатоманітний, типажний або особистісний. Важливим показником

вдалого іміджу є максимальний прояв в образі індивідуальності. Розглянемо етапи створення іміджу як складник професійної культури вчителя (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Етапи створення іміджу як складник професійної культури вчителя

Етап	Зміст етапу
I етап	Вивчення особистісних характеристик, якостей, складання «Я – концепції» за допомогою тестів, технологій; збір інформації про ідеальний образ, який обрали у якості еталону в процесі іміджування (роботу над іміджем слід починати з формування духовних, моральних якостей, підпорядкування загальнолюдським цінностям та законам суспільного розвитку; захоплювати може лише та особистість, яка спирається на загальнолюдські чесноти й достоїнства.
II етап	Підбір характеристик, які відповідають роду або виду професійної діяльності (якщо формується імідж керівника, то підбираються й культивуються якості лідера: відповідальність, дисциплінованість, організованість, інформованість, сміливість).
III етап	Робота над зовнішнім виглядом, а для цього необхідно знати своє обличчя, щоб уміло підібрати макіяж, вибрати зачіску (визначальне значення має вироблення особистого стилю в одязі; привабливий зовнішній вигляд, невимушені манери поведінки, гармонія у будові тіла, благородні звички та чарівна посмішка мимоволі зачаровують оточуючих – усе це вимагає клопіткої праці над створенням себе, свого образу, відпрацювання правил поведінки).
IV етап	Робота над вдосконаленням комунікативних якостей (мовлення, вміння спілкуватись, виступати перед аудиторією, незалежно від того, який імідж ми формуємо: підлеглого чи керівника). Вписувати в імідж акторські дані, якщо необхідно, розвивати уміння захоплювати аудиторію, зацікавлювати слухача, зняти напруження жартом.

Індивідуальний імідж педагога, з погляду О. Ковальової, – це «емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців та інших людей, що суттєво відрізняють його від своїх колег» [37, с. 35].

На думку А. Кононенка, індивідуальний імідж педагога є «проекцією особистості фахівця, що функціонує в процесі соціальних комунікацій, де в зашифрованому вигляді відбиті основні психічні процеси (рівень тривожності, рефлекторного копіювання, емоції тощо). Такий шифр, зауважує дослідник, виявляє себе у вигляді символів на рівні елементарних зовнішніх проявів: постава, мова, міміка, інтонації, тембр голосу» [38, с. 5].

Як зауважує А. Кононенко, рівень індивідуального іміджу педагога впливає на успішність педагогічної діяльності й несе на собі відбиток змісту його особистості [38, с. 5].

Професійний імідж педагога є образом професійної ролі, який конструюється суспільством, трансформується в процесі його якісних змін, сприймається вчителем, утілюється в індивідуальному іміджі в процесі взаємодії зі студентами, колегами, адміністрацією й суспільством, контролюється самим викладачем і громадськістю відповідно до соціально актуальних вимог професії.

У процесі взаємодії вчителя з дітьми відбувається трансляція культурних зразків вербальної й невербальної поведінки, способу мислення тощо.

Водночас професійна культура діяльності педагога формує відповідне ставлення учнів, вихованців до його особистості, створює професійний імідж учителя в їх свідомості, який вони передають батькам, одноліткам, іншим педагогам, керівництву освітньої установи.

Більшість вітчизняних фахівців трактують і перекладають слово «імідж» як образ. Така інтерпретація цього терміна була би прийнятною, якби не той факт, що в українській мові слово «образ» має кілька значень:

1) зовнішній вигляд кого-, чого-небудь; вигляд кого-, чого-небудь, відтворений у свідомості, пам’яті або створений нею; подоба, копія чого-небудь;

2) специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності;

3) зображення якого-небудь явища через інше, конкретніше або яскравіше за допомогою мовного звороту, переносного вживання слова та ін.;

4) те, що вимальовується, постає в чиїй-небудь уяві;

5) зображення зовнішнього вигляду кого-, чого-небудь (про портрет, фотографію, скульптуру та ін.);

6) відображення в свідомості явищ об'єктивної дійсності;

7) обличчя.

Подібна багатозначність українського слова «образ» викликає логічне запитання: яке зі значень найбільш близьке до англійського «image».

Імідж – це не загальноприйнятий образ, який може мати звичайну оцінку (а може й не мати її), образ, який може мати раціональний або емоційний характер, що виник у психіці людини – у сфері її свідомості або підсвідомості в результаті прямого сприйняття тих чи тих характеристик об'єкта, або непрямого, опосередкованого на основі сприйняття вже оціненого кимось образу через оцінку цього образу, сформованого в психіці інших людей.

При цьому зауважимо, що якщо імідж – це образ, то чи образ – це імідж, або, по-іншому, чи будь-який образ, що виник у психіці людини в результаті сприйняття, є відображенням характеристик цього об'єкта, прототипом образу?

Це, в свою чергу, означає, що не кожен образ об'єкта (людини, предмету, системи), що виникає у психіці людини або групи людей, може називатися іміджем, а тільки той, до прототипу якого в цієї людини або людей виробилося певне ставлення.

У такому випадку імідж можна трактувати як образ, до якого у людини є певне ставлення. Іншими словами, образ об'єкта – це ставлення людини до сформованого у неї в результаті сприйняття характеристик об'єкта способу цього об'єкта (людини, предмету, системи).

Індивідуальний професійний імідж сучасного вчителя – це не просто сукупність зовнішніх атрибутів, а відображення внутрішнього світу педагога,

його цінностей, знань, умінь і навичок. Це те, як вчитель бачить себе в професії, як його сприймають учні, батьки та колеги.

Вимоги до педагогічного іміджу сучасного вчителя в контексті професійної культури відображено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Вимоги до педагогічного іміджу до педагогічного іміджу сучасного вчителя

Спрямованість вимоги	Сутність і зміст вимоги
Знання	Наявність ґрунтовних знань з дошкільної педагогіки і психології, фахових методик.
Професійні уміння	Уміння спілкуватися з усіма учасниками освітнього процесу в ЗДО, спостерігати та аналізувати свої дії та дії інших.
	Здатність грамотно вирішувати конфліктні ситуації, самовдосконалюватися та розвиватися, створювати привабливий зовнішній вигляд.
Особистісні якості	Вияв любові до дітей і до своєї професії, гуманності, тактовності, відповідальності та порядності.

Наявність професійного іміджу є необхідною умовою, яка дозволяє вихователеві показати себе дітям як професіонала, в той же час не нівелюючи його людську індивідуальність. Ступінь оволодіння професійною діяльністю зі створення іміджу зумовлює ступінь професіоналізації суб’єкта в сфері основної професійної діяльності.

Отже, самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів пов’язано з педагогічним іміджем, з професійно-творчим розвитком, інноваційними технологіями, самоменеджментом.

Саморозвиток педагога – це безперервний процес, який вимагає мотивації, наполегливості та бажання змінюватися. Так, наприклад, самоменеджмент впливає на професійну культуру вчителя, а саме: вчитель,

який ефективно управляє своїм часом і ресурсами, бере відповідальність за результати своєї роботи; розвиває ініціативність педагога, активізує самостійний пошук нових знань і методів роботи стимулює творчість, розвиває уміння управляти своїм часом.

Досягнення поставлених цілей і почуття власної ефективності підвищують мотивацію і задоволення від роботи. Сучасні технології та інструменти відкривають перед педагогами широкі можливості для самовдосконалення, головне – вибрати той шлях, який найбільш відповідає вашим інтересам і потребам.

1.3. Сучасні стратегії, методи, форми самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів

Професійне самовдосконалення – це не просто обов'язок, а необхідність для кожного фахівця, який прагне досягти успіху в своїй кар'єрі. Постійний розвиток своїх знань і навичок, формування професійної культури дозволяють не тільки підвищити рівень власної компетентності, але й зробити позитивний внесок у розвиток своєї галузі.

Як відомо, професія вчителя початкових класів – це покликання, яке вимагає постійного розвитку та самовдосконалення. Особливості цього процесу зумовлені специфікою роботи з молодшими школярами, їхніми віковими особливостями та постійними змінами в освітньому просторі.

У центрі освітнього процесу в Новій українській школі є особистість учня, його потреби, мотиви, попередній досвід, здібності, активність, інтелект, індивідуально-психологічні особливості, ціннісні орієнтири. Організація освітнього процесу, що орієнтований на формування в учнів ключових компетентностей для життя, вимагає нових підходів до організації навчальної діяльності та до оцінювання результатів навчання. Вчитель має бути готовим до впровадження інтерактивних, діяльнісних методів, групових форм роботи, а

також до застосування різних видів оцінювання навчальної діяльності учнів, зокрема формувального. Тут професійними цінностями є дитиноцентризм, рівність, справедливість, повага, відкритість, мотивація й заохочення учня, культура довіри [51, с. 87].

В основі формування індивідуального стилю професійної діяльності на рівні професійної підготовки є формування професійної свідомості, як сукупності фахових знань, ідей, цінностей, що стають орієнтиром та інструментом професійної діяльності. Реалізувати індивідуальні задатки студента, надати йому можливість оволодіти елементами професіоналізму є складовим компонентом розвитку особи, як фахівця. На нашу думку, методична компетентність вихователя має особистісний зміст прояву. Тому найбільш універсальною, з нашої точки зору, є концепція особистісно орієнтованої професійної освіти.

Процес професійної підготовки майбутніх вихователів передбачає педагогізацію і гуманізацію професійної підготовки, створення педагогічно комфортного освітнього середовища, максимально наближеного до професійного, що забезпечує формування професійної компетентності студентів та індивідуальний розвиток особистості, творчу співпрацю та духовну взаємодію студентів і викладачів на діалогічних засадах, активізацію творчого потенціалу студентів, розвиток їхньої самостійності, творчого мислення, потреби у подальшому професійному самовдосконаленні.

Реформування вітчизняної вищої освіти, якій належить провідна роль у зростанні наукового та інтелектуального потенціалу країни, а також посилена соціальна необхідність у компетентних фахівцях та зростаюча потреба особистості в розвитку своєї унікальності й цілісності актуалізують значення формування професійної компетентності вчителів.

Можна виокремити виділити окремі характеристики у трактуванні поняття «компетентність» дослідників:

– спеціально загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню (І. Родигіна [69, с. 149]);

– готовність до продуктивної діяльності, інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції (С. Боднар [10, с. 99]) тощо.

Під педагогічною компетентністю можна розуміти здатність особистості до виконання професійних обов'язків через сформовані знання, вміння, навички, досвід діяльності, єдність теоретичної й практичної готовності вчителя до здійснення своєї професійної діяльності. Професійну компетентність педагога тлумачать як його поінформованість й авторитетність, як властивість особистості, що дозволяє продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, розраховані у свою чергу на формування особистості іншої людини.

Методична компетентність є «системною цілісністю взаємозв'язаних компонентів, якістю особистості і готовністю майбутнього вчителя до навчальновиховної діяльності в школі» (К. Ткаченко [65, с. 3]).

Процес розвитку особистісних і професійних рис вчителя безпосередньо пов'язаний із формуванням таких характеристик: мотивація (проявляється у ставленні до виконання професійних обов'язків як до потреби); рівень знань психолого-педагогічного та методичного циклу, які відповідають рівню складності виконуваних завдань; ставлення до навчально-виховного процесу; виконання функціональних обов'язків вихователя та якості виконуваної роботи; активність у професійному самовдосконаленні, творчому саморозвитку, самоосвіті; прагнення до збагачення духовної та професійної культури.

Особистість педагога «виступає і джерелом розвивального впливу навчання, і зразком, еталоном ставлення до справи, відданості ідеї, і інструментом переконання і навіювання, тобто відіграє визначальну роль у визначенні всіх педагогічних завдань. З особистістю педагога тісно пов'язаний і творчий бік навчання. Педагогічна творчість неможлива без широкого світогляду, культури, без розвитку здібностей і прагнення вчителя до пошуку більш досконалих систем навчання» [6, с. 17].

Спрямованість розвитку особистості педагога визначається, передусім,

його світоглядом, моральними ідеалами. Творчій особистості вихователя притаманна особлива педагогічна захопленість, спрямованість на оптимальні результати виховання і навчання, глибока повага до особистості дитини або підлітка, віра в його можливості... Педагогічна захопленість – одна із найважливіших передумов педагогічної творчості [там само, с. 18].

Методика Монтессорі успішно використовується й сьогодні в усьому світі. Працюючи з дітьми, М. Монтессорі звернула увагу на те, що дітям властиве особливе мислення, яке відрізняється від мислення дорослого. Вона назвала його «всотувальним мисленням». Крім того, вона помітила, що дитина у своєму розвитку переживає кілька особливих періодів, коли вона більш відкрита для сприйняття інформації. Ці періоди називаються сензитивними. У різних дітей вони виникають по-різному і в різний час.

Провідна ідея Марії Монтессорі полягає в тому, щоб дати можливість дитині найповніше розкрити свій внутрішній потенціал в процесі вільної самостійної діяльності у створеному педагогом просторовопредметному середовищі. При створенні педагогічної системи М. Монтессорі спиралася на теорію вільного виховання, розвивального навчання, на те, що здібності дитини розвиваються відповідно до законів природи; дитина засвоює краще ті знання, які ґрунтуються на чуттєвому досвіді, відповідають її вікові та розвитку, є цікавими й поєднуються з практичним досвідом [10].

На думку М. Монтессорі, люди потребують вміння творити власні долі, контролювати і спрямовувати світові події, жертвами яких стають. Ці вміння їм повинна забезпечити освіта. І якщо освіта буде знаходитися в тому зародковому стані з застарілими методами простої передачі знань, сподівань на покращення майбутнього людей не залишиться. Якщо все ж допомога і спасіння повинні прийти, то вони можуть прийти лише від дітей, оскільки діти – творці людства [27].

У центрі педагогіки Марії Монтессорі – дитина з її можливостями, здібностями, потребами та інтересами. Адже саме вона – творець майбутнього. «Діти наділені незвичайною силою, яка може вказати нам шлях до світлого

майбутнього. Якщо єдине те, чого ми справді бажаємо, це новий світ, то метою освіти повинен стати розвиток прихованих можливостей дитини» [27].

Ідея розвитку особистості, який повинен бути вільним та природовідповідним, червоною ниткою проходить крізь усі праці видатного педагога. Дитина має великі можливості. І якщо ми дійсно прагнемо до перебудови суспільства, метою навчання повинен стати розвиток людських здібностей [27].

Усі діти наділені задатками, які треба виявити і розвинути. Проте головною умовою цього процесу є вільний прояв дитячої індивідуальності. В освітньому середовищі кожен вихованець повинен відчувати себе комфортно та вільно, що все ж не виключає усвідомлення істини, що свобода одного вихованця закінчується там, де починається свобода іншого. Більше того, надання учневі свободи є початком розвитку наукової педагогіки. Про це Марія Монтессорі писала неодноразово.

Дитинство, на думку педагога, – це самоцінний період розвитку, інший полюс людської природи [99], який має велике значення для подальшої долі людини. Воно відрізняється від життя дорослого та виконує своєрідні функції. Період дитинства, безсумнівно, – найбагатший. Він повинен бути використаний освітою максимально будь-яким можливим і мислимим шляхом. Втрату цього періоду життя не можна компенсувати. Замість того, щоб ігнорувати ранні роки, ми повинні розвивати їх з найбільшим піклуванням.

І вже сама Марія Монтессорі була переконана у тому, що є дві форми життя: життя дорослого і життя дитини, вони дуже різні і протилежні. При цьому важливо усвідомлювати, що життя дитини і дорослого не просто наступні одна за одною фази життя індивіда. «Нам потрібно дивитися на них, як на дві різні форми людського життя, що відбуваються в один і той же час і взаємовпливають одна на одну [27].

Марія Монтессорі вбачала у дитині єдність тіла і душі. Тіло росте, а душа розвивається. У цих двох формах – фізіологічній і психічній одне і те ж вічне джерело – саме життя. «Ми не повинні ні придушувати, ні спотворювати таємні

сили, закладені у цих двох формах росту; ми повинні дочекатися від них проявів, які, ми знаємо, підуть одне за одним... Дорослий відповідає за життя дитини, за розвиток особистості, створюючи умови для вільної діяльності дитини, які б відповідали потребам внутрішнього життя [27].

Особливості методу наукової педагогіки Марії Монтессорі в контексті самовдосконалення вчителя початкових класів

1. Метод заснований на терплячому спостереженні за дитиною.

2. Він виправдав себе як універсальний. Успішно застосовувався для дітей кожної генерації і кожної цивілізованої нації. Раса, колір, клімат, національність, соціальний статус, тип цивілізації – все це не має принципового значення для його у спішного застосування.

3. Він доводить, що маленька дитина любить роботу, інтелектуальну роботу, яка обирається спонтанно і виконується з великою насолодою.

4. Він базується на бажанні дитини навчатись через самостійну роботу. На кожному етапі інтелектуального розвитку роботи, які розвивають її здібності.

5. Пропонуючи максимум спонтанності, метод дає можливість кожній дитині досягти певного рівня схоластичних знань і вийти на вищий рівень, ніж в інших системах навчання.

6. Хоча в методі не застосовуються покарання і заохочення, він дає можливість досягти найвищого рівня дисципліни і вона є активною, виходить з поведінки самої дитини, а не нав’язується ззовні.

7. Він заснований на глибокій повазі до особистості, оберігає її від домінуючого впливу дорослого, дає можливість кожній дитині зростати і розвиватись, відчуваючи свою біологічну незалежність. Отже, дитині надається свобода (але не вседозволеність), яка формує основи реальної дисципліни.

8. Він дає можливість вчителю працювати з дитиною індивідуально по кожному предмету, підводячи дитину до рівня відповідних індивідуальних вимог.

9. Кожна дитина працює у власному ритмі. Отже, діти, які працюють

швидко, не затримуються тими, хто працює повільніше і, навпаки, у дитини, яка не встигає за темпом інших, не виникає комплексів. Кожна цеглина при побудові будинку ментальності дитини «якісно і вправно укладається» перед тим, як на цю цеглину буде покладено наступну.

10. Метод не має нічого спільного з духом змагання і його згубними наслідками. Більше того, він постійно пропонує дітям можливості для взаємодії і взаємодопомоги, яка надається і приймається однаково радісно.

11. Оскільки дитина працює за своїм власним вибором, без елементу змагання і примусу, їй не загрожує перенапруження та комплекс неповноцінності, який може з'явитись у подальшому житті.

12. Метод Монтессорі всебічно розвиває особистість дитини, не тільки розумові здібності, а й можливість логічно мислити, виявляти ініціативу, вміти робити власний вибір. Дитина є часткою спільноти, але відчуває себе незалежною і вільною. Її виховують і навчають на реальних соціальних зразках, які формують ґрунтовну основу для майбутнього громадянина.

В основі цієї системи Марія Монтессорі – твердження про те, що освіта – це не те, що робить вчитель, а природний процес, який розвивається спонтанно в людській істоті. Вона набувається не завдяки слуханню слова, а через особистий досвід, який дитина розвиває в оточуючому її середовищі. Завдання вчителю – не говорити, а підготувати серію предметів-стимулів для культурної діяльності в спеціальній обстановці, влаштованій для дитини [27].

Відповідно, на перший план виступила не школа, чи новий метод, сама Людина, чия справжня природа виявляється в її здатності до вільного розвитку. Велич Людини стала явною, а духовне пригноблення перестає мати до неї безпосереднє відношення, обмежувати її внутрішню роботу й обтяжувати душу [27].

Створений нею метод зруйнував традиційні уявлення про навчання і виховання підростаючого покоління. В його основі – не програма навчання, методи, форми і засоби виховання, а сама дитина, її потреби, здібності, бажання. При цьому методі дитина не повинна більше сидіти нерухомо і

пасивно слухати уроки вчителя; вчитель не повинен більше давати колективних уроків, що було звичним при старих системах. У цій зовнішній зміні проявляється глибокий переворот, сенс якого в тому, щоб надати дитині свободу діяти відповідно до природних здібностей, не накладаючи на неї будь-які обов'язки, програми чи правила, які випливають із принципів, встановлених традиційно у старих шкільних поняттях [27].

Натомість, метод Марії Монтессорі будується на принципах індивідуалізації, самодіяльності й активності вихованця, свободи дії, дисципліни і порядку. Такі принципи свідчать про суб'єкт-суб'єктний характер методики М. Монтессорі. Індивідуалізація забезпечується невеликою кількістю дітей в Монтессорі-класах, наданням великої ваги вивченню особливостей кожної дитини, окресленням необхідних для формування умінь, врахуванням зацікавлень та можливостей вихованців тощо. Самодіяльності й активності дитини сприяє доступність різноманітних матеріалів. Вона сама обирає матеріал, з яким буде працювати. При цьому кожен вид матеріалів є у класі в єдиному екземплярі, що унеможливлює копіювання дій інших дітей. Відтак дитина самостійно виконує завдання, забезпечуючи самоконтроль дій.

Вибираючи матеріал для діяльності, вона самостійно оцінює свої можливості, рухаючись крок за кроком від легших завдань до важчих. Завдяки наявності у дитини свободи в межах виховного середовища, вона має змогу позбутися залежності від дорослих та розвивати автономність. Це реалізується через забезпечення можливості вибору дитиною предмету активності, часу, місця, форми праці і способу її виконання.

Вільний вибір діяльності й самостійна її реалізація дають можливість планувати свої дії, виконувати працю під власну відповідальність, замислюватися над наслідками власної активності, відкрити свої сильні та слабкі сторони, переживати почуття радості чи незадоволення, які стають чинниками стимулювання діяльності.

У Монтессорі-класах не схвалюється суперництво, перевага індивідуальній роботі чи співпраці. Не застосовуються ні нагороди, ні

покарання. Своєрідною нагородою для дитини є радість від самостійно виконаної роботи. Уникають також явного порівнювання досягнень дітей, адже кожна дитина має свій темп і можливості розвитку [27, с. 30–31].

Сучасним педагогам у цей непростий час, пов'язаний з реформами та швидкими змінами життя, варто прислухатися до них та керуватися у своїй діяльності, адже «…будь-яка реформа освіти повинна спиратись на особистість людини. Сама людина повинна стати центром освіти, і ми не повинні ніколи забувати, що людина починає свій інтелектуальний ріст не в університеті, а від самого народження, і його потрібно стимулювати протягом перших трьох років життя з величезною інтенсивністю… Якщо ми будемо додержуватися цих правил, дитина, замість того, щоб обтяжувати нас, виявить себе як найвидатніше і найутішливіше диво природи! Ми опинимося обличчям до обличчя з істотою, яку більше не треба навчати як безпомічну, як порожнечу, що очікує наповнення нашою мудрістю; з істотою, чия гідність росте з кожним днем, істотою, що керується внутрішнім вчителем, який слідує точному розкладу в роботі побудови великого дива Світу – Людини. Ми, вчителі, можемо тільки допомагати цій роботі. Ми стаємо свідками розвитку людської душі, появи Нової Людини, яка не буде більше жертвою подій, а завдяки ясності бачення зможе спрямувати і створити майбутнє людства» [27, с. 57].

Отже, педагогіка Марії Монтессорі є втіленням ідей, зосереджених на вихованцеві. Дитина – центр виховного процесу, його суб'єкт, особа, яка сама себе розвиває та формує. Всі дії вихователя повинні бути спрямованими на те, щоб забезпечити дитині максимальну можливість свободи та вільного вибору. Метою та результатом виховного процесу має стати вільна, самостійна, відповідальна, соціально адаптована особистість, здатна змінювати себе і світ, що її оточує.

Ідеї педагогіки Монтессорі збагачують методичну компетентність майбутніх вихователів, що необхідно враховувати в їхній професійній підготовці.

Саморозвиток для педагога – це не просто бажання, а необхідність. Світ

змінюється стрімко, і вимоги до сучасного вчителя постійно зростають. Щоб бути ефективним, педагог повинен постійно вдосконалювати свої знання, навички та підходи до навчання.

Серед основних стратегій самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів можна виокремити:

– участь у семінарах, вебінарвх, майстер-класах;

– проходження курсів підвищення кваліфікації;

– читання професійної літератури, наукових статей, блогів;

– онлайн-курси з використанням платформ типу Coursera, EdX, Udemy;

– участь у конференціях, віртуальних та очних заходах, присвячених освіті;

– апробація та впровадження нових методів і технологій в освітній процес;

– проєктна діяльність, залучення учнів до спільних проєктів;

– співпраця з колегами, обмін досвідом, участь у методичних об’єднаннях;

– ведення педагогічного щоденника, аналіз власної діяльності;

– виявлення своїх сильних і слабких сторін;

– регулярна оцінка своїх досягнень і моделювання подальшого розвитку;

– співпраця з досвідченим педагогом, отримання порад, нових ідей;

– робота з коучем, визначення особистісних і професійних цілей, плану дій.

Важливими аспектами самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів є: постійний розвиток методичних навичок, пошук нових підходів до навчання; омунікативні навички: розвиток вміння ефективно спілкуватися з учнями, батьками, колегами; пошук нестандартних рішень, розвиток творчих здібностей; інформаційна компетентність, оволодіння сучасними інформаційними технологіями; психологічна компетентність, розуміння психологічних особливостей учнів, створення сприятливого психологічного клімату тощо.

Серед найефективніших інструментів для самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів називаємо:

– створення професійних сторінок у соціальних мережах, участь у групах для педагогів;

– онлайн-платформи: Google Classroom, Microsoft Teams для організації навчального процесу;

– використання сучасних технологій для проведення занять;

– програми для створення презентацій: PowerPoint, Canva для візуалізації матеріалу тощо.

Учитель повинен постійно оновлювати свої знання про вікові особливості, щоб ефективно взаємодіяти з учнями та створювати сприятливе навчальне середовище. Нові методики, технології, підходи до навчання вимагають від вчителів постійного оновлення знань і умінь. Кожен учень унікальний, і вчитель повинен вміти підібрати індивідуальний підхід до кожного.

Самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів повинно охоплювати різні аспекти: педагогічний, психологічний, методичний, інформаційний. Всі зусилля вчителя спрямовані на розвиток особистості учня, тому самовдосконалення має бути пов’язане з дитячою психологією, педагогікою та дидактикою, адже робота з молодшими школярами вимагає від вчителя творчого підходу, пошуку нових форм і методів навчання.

Таким чином формується творча особистість вихователя. Естетичний стимул виникає в процесі формування оригінального рішення, вдалого варіанту його виконання на рівні мистецтва та високої професійної майстерності. Є різні методи морального стимулювання самовдосконалення вчителя (рис. 1.1).

Почуття внутрішнього задоволення від творчого пошуку, повага колективу, результативність діяльності дають могутній внутрішній імпульс, спонукаючи до подальшої творчості.

Позитивні емоції одержують стійку психологічну спрямованість та зацікавленість у роботі.

Рисунок 1.1. Методи морального стимулювання самовдосконалення вчителя

Вчитель початкових класів постійно взаємодіє з учнями, батьками, колегами, тому розвиток комунікативних навичок є одним з пріоритетних завдань. Здатність швидко адаптуватися до змін, змінювати свої підходи до навчання залежно від ситуації.

Сферами самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів є:

1) педагогічні знання:

– ознайомлення з новими педагогічними теоріями і методикам;

– вивчення особливостей вікової психології молодших школярів;

– поглиблення знань з предметів, які викладаються;

2) інформаційно-комунікаційні технології:

– освоєння нових програмних продуктів для дистанційного навчання;

– розвиток навичок створення навчальних матеріалів у цифровому форматі;

– використання інтернет-ресурсів для пошуку навчальних матеріалів та комунікації з колегами;

3) комунікативні навички:

– розвиток вміння ефективно спілкуватися з учнями, батьками та колегами;

– навчання активному слуханню, наданню зворотного зв’язку;

– освоєння навичок проведення онлайн-занять;

4) організаційні навички:

– планування та управління навчальним процесом у дистанційному форматі;

– організація ефективної взаємодії з батьками;

– створення сприятливого навчального середовища для учнів;

5) особистісні якості:

– розвиток креативності, гнучкості, стресостійкості;

– формування позитивного ставлення до змін і нововведень.

Самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів – це не просто необхідність, а запорука успішної та ефективної роботи в сучасному освітньому просторі.

Інноваційний підхід до цього процесу передбачає використання нових технологій, методів та підходів, які дозволяють вчителю не просто оновлювати свої знання, а й ставати справжнім лідером освітніх змін.

Конкретні кроки для самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів:

– чітке формулювання, чого прагнете досягти;

– складання детального плану дій для досягнення поставлених цілей;

– виділення часу для навчання та саморозвитку;

– пошук необхідних матеріалів, курсів, ментора;

– регулярна рефлексія, аналіз своїх досягнень та невдач, внесення коректив;

– вивчення нових педагогічних технологій: гейміфікація, проєктна діяльність, використання цифрових інструментів;

– розвиток емоційного інтелекту, вміння розуміти і управляти власними емоціями, а також емоціями учнів;

– освоєння іноземної мови, розширення кругозору та можливостей спілкування з колегами з інших країн;

– підвищення комп'ютерної грамотності, використання сучасних технологій у навчальному процесі;

– розвиток творчих здібностей, участь у конкурсах, фестивалях, створення власних навчальних матеріалів.

Можна запропонувати такі орієнтовні шляхи самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів з урахуванням інноваційних підходів:

1) професійна діяльність:

– впровадження нових методів і технологій у навчальний процес;

– участь в освітніх проєктах, програмах;

2) професійне навчання:

– курси підвищення кваліфікації;

– вебінари, майстер-класи;

– отримання другої вищої освіти;

3) самоосвіта:

– читання професійної літератури;

– вивчення онлайн-курсів;

– відвідування педагогічних форумів і конференцій;

4) обмін педагогічним досвідом:

– спілкування з колегами;

– участь у методичних об’єднаннях;

– менторство;

5) рефлексія:

– аналіз власної педагогічної діяльності;

– ведення професійного щоденника;

– оцінка результатів своєї роботи;

6) мотивація до самовдосконалення:

– особиста зацікавленість, бажання стати кращим фахівцем;

– створення адміністрацією школи умов для професійного зростання вчителів;

– позитивний приклад колег, наявність у колективі вчителів, які постійно розвиваються;

7) зворотний зв’язок, оцінка результатів своєї діяльності учнями, батьками та адміністрацією;

Отже, самовдосконалення вчителя початкових класів – це безперервний процес, який вимагає зусиль, наполегливості та бажання змінюватися. Інноваційний підхід до саморозвитку та самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах дає змогу не тільки підвищити якість освітнього процесу, але й отримати задоволення від своєї роботи.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

2.1. Організація педагогічного експерименту

У розділі окреслено хід педагогічного експерименту, який було проведено зі вчителями початкових класів та вихователями Запорізького приватного Монтессорі ліцею в другому семестрі 2023–2024 н. р. та першому семестрі 2024–2025 н. р.

Педагогічний експеримент було проведено за скороченою програмою. Учасники експерименту було розподілені на дві групи: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ).

На констатувальному етапі експерименту у процесі діагностики виявлено приблизно однакові показники в обох групах. За скороченою програмою було проведено констатувальний етап експерименту з лютого по липень 2024 р. та формувальний – з середини серпня по жовтень 2024 р.

Дослідну роботу сплановано таким чином, щоб упродовж восьми місяців експерименту було проведено попередню та повторну діагностики педагогічних працівників обох груп на виявлення у них рівня готовності до самовдосконалення професійної культури.

Діагностика на констатувальному етапі експерименту засвідчила приблизно однакові показники в обох групах.

На констатувальному етапі експерименту на основі попереднього вивчення й відбору були визначені методи для діагностики ціннісного ставлення до професійної культури та готовності вчителів початкових класів до самовдосконалення професійної культури, до формування власного педагогічного іміджу, рівня розвитку методичної компетеності, сформованості

спрямованості особистості вчителя (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Методи діагностики готовності майбутніх вихователів до формування та розвитку власного педагогічного іміджу на констатувальному етапі експерименту

Методи	Об’єкт вивчення
Опитування (анкетування, бесіда)	Мотиви вибору професії, прагнення до новизни, орієнтація на самовдосконалення професійної культури.
Самооцінка, самоаналіз, метод рейтингу	Знання про професіоналізм вчителя та методичну компетентність, самоменеджмент, педагогічний імідж, значущість особистісного та професійного саморозвитку і самовдосконалення.
Педагогічне тестування	Ціннісне ставлення до професійної діяльності; рівень сформованості готовності до самовдосконалення.
Спостереження	Рівень готовності до інновацій, професійного самовиявлення, активність у процесі професійного самовдосконалення.
Експеримент	Рівень вчителів початкових класів готовності самовдосконалення професійної культури.

Метод спостереження – цілеспрямоване, систематичне сприйняття дослідником педагогічного процесу, його окремих сторін у природних умовах. Завданням спостереження є накопичення фактів і подальший їх аналіз. Цей метод вимагає дотримання таких вимог: чіткого визначення мети спостереження; розробки програми, плану спостереження (при цьому необхідно враховувати, що спостереження повинно вестися систематично, а не час від часу, бути всебічним, обґрунтованим, спрямованим на виявлення сукупності взаємопов’язаних процесів, явищ, особливостей особистості); визначення показників, критеріїв досліджуваного об’єкта; об’єктивної фіксації спостережуваного (ведення протоколів спостережень, щоденників,

аудіо/відеозаписів тощо); створення необхідних умов для спостереження.

Спостереження дає певні результати, якщо воно систематичне, всебічне, об'єктивне (передбачає аналіз фактів, а не лише оцінок спостерігача), науково-обґрунтованим (спирається як на факти, так і на науково-теоретичні положення).

Метод бесіди уможливлює з'ясування недосяжних безпосередньому спостереженню особливостей педагогічних явищ, оцінок, суджень, думок, мотивів поведінки, вчинків.

Інтерв'ю як різновид бесіди допомагає виявити оцінки, позиції респондентів, може поєднуватися з проективною методикою, коли опитуваним пропонується спеціально сконструйована уявна ситуація, що вимагає оперативного вирішення.

Анкетування дає змогу отримати інформацію про мотиви діяльності, запити індивідів, їх ставлення до певного явища тощо. Питання анкет можуть бути прямими й опосередкованими, відкритими (коли респондент має можливість давати відповіді на запитання у вільній формі), закритими (коли з можливих варіантів відповідей респондентові пропонується вибрати одну, прийнятну для нього), напівзакриті (респондент може відповідати у вільній формі або вибирати відповідь із запропонованих варіантів).

Надійність результатів анкетування залежить від якості формулювання запитань, їхньої доступності, зрозумілості та однозначності; від адекватності запитань відносно мети й завдань дослідження, від фіксації його найсуттєвіших положень; від ставлення респондентів до опитування і щирості їхніх відповідей.

Рейтинг як метод оцінки певних аспектів діяльності, властивостей особистості справедливими, об'єктивними, компетентними експертами, глибоко обізнаними з предметом оцінки і здатними до розв'язання творчих завдань, з аналітичним і конструктивним мисленням та позитивним ставленням до проведення експертизи.

Педагогічне тестування як один із методів цілеспрямованого дослідження

дає змогу за допомогою розроблених завдань і запитань об’єктивно вивчити характеристики педагогічного процесу (тести, діагностики тощо).

Експеримент як комплексний метод дослідження, в процесі якого створюються умови для з’ясування залежності між педагогічними засобами та результатами їх використання за чітко визначених і зафіксованих умов, дає можливість довести певну гіпотезу, підтвердити правильність припущення, правдивість положення, яке потрібно перевірити.

Завданнями експерименту є: встановлення залежності між певними педагогічними діями і досягнутими результатами, між конкретними умовами й результатами; з’ясування результативності варіативних педагогічних дій, умов, з метою визначення оптимального варіанта з погляду певного критерія; доведення ефективності розробленої системи за відповідних умов тощо.

Метою констатувального етапу педагогічного експерименту було:

– встановлення взаємозв’язку ціннісного ставлення вчителів до професійної культури з їхніми уявленнями про професійну культуру вчителів**;**

– визначення рівнів сформованості компонентів професійної культури вчителів;

– з’ясування характеру чинників впливу на розвиток професійної культури вчителів.

З метою виявлення наявності знань про професійну культуру вчителям було запропоновано тест «Система життєвих цінностей».

Згідно з тестом було запропоновано розставити категорії у пріоритетному порядку (за особистісною значущістю) від номера 1 – до номера 15: сім’я, здоров’я, друзі, інтелект, любов до батьків, любов до дітей, саме життя, професійна кар’єра, матеріальний добробут, задоволення духовних потреб, творчість, активні соціальні контакти, розвиток своїх здібностей та особистісних характеристик, досягнення певних життєвих цілей, професійна культура.

Для професійної культури відвели місце в межах 6–10 порядку – 29,5% опитаних (з них повні уявлення про творчий потенціал засвідчили

14,0% студентів; неповні – 8,5% опитаних, фрагментарні – 7,0% респондентів); 33,0% анкетованих засвідчили, що не вважають творчість першорядною цінністю, віднісши цю категорію на 11–15 позиції у переліку життєвих цінностей (їх уявлення про професійну компетентність вихователів розподілися так: неповні – у 15,5% опитаних, фрагментарні уявлення – у 17,5% респондентів, повних уявлень у цього контингенту не виявлено).

Результати тестування й анкетування ціннісного ставлення студентів до професійної компетентності вихователів наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Взаємозв'язок ціннісного ставлення вчителів до методичної компетентності з їхніми уявленнями про професійну культуру

Місце методичної компетентності в професійній культурі	Відсотки	Уявлення професійну компетентність фахівця з охорони праці		
		Повні	Неповні	Фрагментарні
11 – 15	15,5%	3,5%	7,5%	4,5%
6 – 10	51,0%	25,5%	22,5%	3,0%
1 – 5	33,5%	21,5%	9,5%	2,5%

Результати опитування на констатувальному етапі експерименту засвідчили, що 33% респондентів у переліку життєвих цінностей на першому місці позиціонували категорію «здоров'я», 21% – категорію «професійна компетентність», 13% – саме життя, 11% – друзі, 10% – категорію «любов до батьків», 5% – категорію «сім'я», 2% – категорію «любов до дітей», 2% – категорію «активні соціальні контакти», 1% – «досягнення певних життєвих цілей», 5% – категорію «професійна кар'єра», 5% – категорію «інтелект».

Спрямованість особистості вчителя – це сукупність його інтересів, мотивів, цінностей, які визначають його ставлення до професії, учнів, колег та

навчального процесу в цілому. Узагальнені результати виявлення спрямованості особистості вчителя засвідчили, що на констатувальному етапі експерименту переважання у педагогів (70,5%) особистісного типу спрямованості, 18,5% продемонстрували діловий тип і лише 11,5% – спрямованість на творчу взаємодію (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Спрямованість особистості вчителя за результатами опитування на констатувальному етапі експерименту

Типи спрямованості особистості	Частка спрямованості (у відсотках)
Особистісний (на себе)	70,5%
Діловий (на завдання)	18,0%
Колективістський (на творчу взаємодію)	11,5%

На констатувальному етапі було проведено тестування на виявлення впливу інноваційних технологій на самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів.

З'ясувалося, що 24,3% опитаних вважають, що інноваційні технології впливають на самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів; 14,2% респондентів зазначили, що на самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів впливає самоменеджмент педагога, 19,4% анкетованих вважають, що педагогічний імідж також сприяє самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів.

На думку 20,0% респондентів, всі названі складники чинять позитивний вплив на самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів

Варто зазначити, що 9,3% опитаних зазначили, що названі компоненти жодним чином не впливають на самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів; 12,8% анкетованих на питання не відповіли.

Методична компетентність вчителя – це не статична величина, а процес постійного розвитку. На цей розвиток впливає безліч чинників, як внутрішніх,

так і зовнішніх.

Розвиток методичної компетентності вчителя – це складний і багатогранний процес, який вимагає зусиль як самого вчителя, так і всієї системи освіти. Важливо створювати умови, які б стимулювали педагогів до постійного самовдосконалення і сприяли підвищенню якості освітнього процесу.

Чинники впливу на розвиток методичної компетентності вчителів (за результатами тестування) представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Чинники впливу методичнної компетентності на самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів

Запропоновані варіанти відповідей	Відповіді вчителів	
	У II сем. 2023-24 н.р.	У I сем. 2024-25 н.р.
Професійні знання	24%	20%
Педагогічна практика	32%	30%
Самоосвіта	25%	27%
Обмін досвідом	8%	7%
Мотивація до самовдосконалення	11%	15%
Складно відповісти	0%	1%

Методична компетентність – це невід’ємна складова професійної культури вчителя, яка визначає його здатність ефективно організовувати навчальний процес, обирати оптимальні методи та форми роботи з учнями, а також постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність.

З метою з’ясування рівня уявлень про методичну компетентність було проведено анкетування, під час якого пропонувалося зафіксувати власне бачення й розуміння професійної, педагогічної та методичної компетентності в контексті самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту з метою з’ясування міри знань та уявлень про педагогічний імідж.

За результатами анкетування встановлено, що серед вчителів, які брали участь у констатувальному експерименті, 28% учасників експериманту в переліку життєвих цінностей вихователя визначили педагогічний імідж на 1–5 місця, з них: повні уявлення про педагогічний імідж вчителя засвідчили 15% викладачів, неповні – 9%, фрагментарні уявлення про педагогічний імідж вчителя засвідчили 4% опитаних (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Уявлення викладачів про педагогічний імідж вчителя

Педагогічний імідж як складник професійної культури вчителя	Відсотки	Знання про педагогічний імідж		
		Повні	Неповні	Фрагментарні
11–15	17%	5%	7%	5%
6–10	55%	25%	24%	6%
1–5	28%	15%	9%	4%

У системі цінностей 55% респондентів поставили педагогічний імідж вчителя у позицію від 6 до 10 (25% вчителів – з повними уявленнями про педагогічний імідж вчителя, 24% – неповні уявлення, 6% вчителів – фрагментарні уявлення про педагогічний імідж вчителя).

Серед 17% опитаних вчителів 5% з них засвідчили повні уявлення про педагогічний імідж вчитетеля, 7% опитаних – неповні, 5% респондентів – фрагментарні уявлення про педагогічний імідж вчителя (табл. 2.6).

Серед вчителів початкових класів було проведено опитування, що дало змогу встановити наявність здібностей до прогнозування. Серед критеріїв методичної компетентності й готовності до самовдосконалення можна назвати:

– позитивне ставлення до обраної професії;

– наявність спеціальних знань, умінь, навичок;

– сформованість професійно важливих якостей;

– навички самостійної творчої роботи;

– логічне мислення;

– високий рівень відповідальності;

– оволодіння методами наукового пізнання;

– готовність до постійного саморозвитку та самоосвіти;

– уміння оперативно реагувати події сучасності та відтворювати;

– здатність до творчої самореалізації;

– здатність конкурентоспроможність;

– сформованість особистісних рис характеру, що формують особливий стиль діяльності педагога.

Таблиця 2.6

Педагогічний імідж вчителя у системі цінностей

Педагогічний імідж вчителя в системі цінностей	Відсотки	Знання про педагогічний імідж вихователя		
		Повні	Неповні	Фрагментарні
11–15	42%	0%	19%	23%
6–10	30%	16%	8%	6%
1–5	27%	8%	14%	5%

У процесі дослідження було проведено діагностику готовності самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Результати діагностики готовності самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів

Рівні	Констатувальний етап	Формувальний етап	Контрольний етап
Високий	10,7%	25,8%	40,7%
Середній	41,8%	55,7%	51,8%
Низький	47,5%	18,5%	7,5%

На контрольному етапі перевірено ефективність засобів, методів, підходів, що застосовувалися в процесі педагогічного експерименту.

Кожен учитель повинен володіти культурою усного мовлення, дотримуватися правил етики й естетики спілкування, щоб власним прикладом впливати на учнів та оточення, постійно стежити за усним та писемним мовленням студентів, поглиблювати їхні знання про походження та вживання термінів, формувати навички володіння науковим стилем, звертати увагу на оформлення ділових документів, письмових робіт, рефератів, на дотримання бібліографічних стандартів, правил цитування.

Особистісна самореалізація вчителів передбачає:

– вміння втілювати власні переконання у професійній діяльності, наявність власних поглядів на професію та своє місце в ній,

– спроможність зберігати і примножувати морально-етичні погляди та переконання, підвищувати свій культурний рівень,

– вимогливість до себе, відповідальність, наполегливість.

Отже, гуманістична спрямованість особистості педагога розкривається у високій духовності, людяності, здатності до співчуття та співпереживання. Професійно значущі психологічні якості виражаються, передусім, у здатності орієнтуватися у складних педагогічних ситуаціях, здатності ефективно вирішувати професійні завдання, протистояти психологічним труднощам. Доброзичливість передбачає привітність, дбайливість, вміння добирати необхідний стиль спілкування. Колегіальність проявляється в уміннях працювати в команді, тактовно звертати увагу колег на недоліки, адекватно приймати зауваження.

2.2. Педагогічні умови самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних підходів

У широкому розумінні як умова може розглядатися ситуація, в якій

ефективно й результативно проходить процес спланованої діяльності. Це – середовище, в якому з'являється й розвивається той чи інший процес, і поза цим середовищем не існують. У філософії умова є категорією, в якій відображено універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає й існує.

Умови визначають зовнішні обставини, які детермінують появу певного явища, результату цілеспрямованої діяльності. Педагогічним умовам освітнього процесу в спеціальній сучасній літературі приділено значну увагу, оскільки будь-який організований процес навчання є залежним від умов, у яких він здійснюється.

Це – чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи. Матеріально-технічна база, режим її функціонування, кількість і склад учнів, наявність кваліфікованого педагогічного колективу, соціальні потреби забезпечують освітній процес через зміст, структуру, інші дидактичні категорії та сприяють досягненню ефективного результату.

Загалом, педагогічними умовами є категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені та є необхідними для досягнення конкретної педагогічної мети.

Педагогічні умови – це обставини, за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, опосередкований активністю особистості, групою людей.

Педагогічними умовами називають зовнішні обставини, які суттєво впливають на перебіг педагогічного процесу, що передбачає досягнення успішного результату процесу навчання, та спрямовані на підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Реформування вітчизняної вищої освіти, якій належить провідна роль у зростанні наукового та інтелектуального потенціалу країни, а також посилена соціальна необхідність у компетентних фахівцях та зростаюча потреба

особистості в розвитку своєї унікальності й цілісності актуалізують значення готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення, зокрема власного рівня професійної культури.

Педагогічними умовами самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах є:

1) моделювання інноваційного професійно-креативного середовища для самовдосконалення професійної культури вчителя;

2) активізація творчого потенціалу і безперервний розвиток методичної компетентності вчителя початкових класів;

3) розвиток мотивації до самовдосконалення та потреби вчителів у професійно-творчому саморозвитку.

Окрім того, додатковими пелагогічними умовами ми вважаємо ще й такі:

– володіння техніками самоменеджменту;

– вдосконалення власного педагогічного іміджу;

– розвиток інформаційної та цифрової грамотності

– вдосконалення комунікативної та моленнєвої культури;

– розвиток емоційного інтелекту;

– формування стресостійкості;

– розвиток толерантності;

– постійне прагнення до збагачення, оновлення знань.

Перша педагогічна умова самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах – моделювання інноваційного професійно-креативного середовища для самовдосконалення професійної культури вчителя.

Український вчений А. Білинський, аналізуючи термін «освітнє середовище», називає його багатоаспектним поняттям і наголошує на тому, що його слід розглядати не лише як «різноманітну полікультурну освітню систему, індивідуальну для кожного суб'єкта навчання, а й умову для побудови власного «Я», що забезпечує створення підґрунтя для актуалізації внутрішнього світу особистості, її якісного саморозвитку й самореалізації» [7, с. 19].

Створення педагогічно комфортного освітнього середовища сприяє:

– рефлексивній самоорганізації творчої ініціативності вчителів, що передбачає розвиток інтелектуальної сфери; збагачення досвіду творчої діяльності; виховання особистісних рис, оскільки ключова проблема навчального проекту повинна бути особистісно-значущою;

– забезпеченню взаємозв'язку вищої школи з професійним середовищем самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах;

– пошуку нових технологій реалізації педагогічної співтворчості для спільного вирішення професійних завдань, розробка методичних розробок взаємодії в контексті майстер-класів, адже особливо значущими для формування професійної компетентності вчителів;

– збагаченню досвіду творчого пошуку шляхів розв'язання проблеми і професійної самореалізації вчителів.

Педагогічно комфортне середовище визначається як педагогічна реальність, зі спеціально організованими умовами для сприятливого проходження формування творчої індивідуальності, а також можливостями для самореалізації, при цьому стосунки між учасниками освітнього процесу набувають характеру взаємного спілкування, співтворчості.

Структурними компонентами, що забезпечують ефективність і результативність такого середовища, є творча атмосфера й ситуація успіху.

Дослідник А. Білинський виокремлює «креативне інформаційно-освітнє середовище», яке, на його думку, «має не лише сприяти розвиткові вихідного творчого потенціалу, а й (а це, на нашу думку – найголовніше) стимулювати потребу у подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку, сформувати у людини об'єктивну самооцінку. Основними вимогами до креативного інформаційно-освітнього середовища є високий ступінь проблемності й активності освітньої діяльності, безперервність і наступність процесу навчання» [7, с. 20].

На думку науковця, «чим більше і повніше особистість використовує

можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний і активний саморозвиток: людина одночасно є продуктом і творцем свого середовища, що дає їй фізичну основу для життя й уможливлює інтелектуальний, моральний, суспільний і духовний розвиток» [7, с. 18].

Необхідно створити таку систему для творчої самореалізації, яка зможе, з одного боку, надати кожній людині повну свободу, а з іншого – зробити так, щоб вона бажала робити те, що необхідне суспільству.

Створення творчого освітнього середовища є необхідною умовою і в той же час – запорукою ефективності розвитку компетентності, основою для міцного засвоєння знань і самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах.

Умови професійно спрямованого освітнього середовища охоплюють моделювання педагогічних ситуацій, наближених до екстремальних, в яких студенти повинні виявити уміння:

– оперативно діяти, швидко оцінювати й аналізувати ситуацію, приймати певні самостійні рішення;

– активізацію процесів самопізнання, самооцінки, саморозвитку, самокорекції, максимальної самореалізації;

– поєднання індивідуальної та колективної форм навчальної діяльності студентів; самоорганізація творчої самостійності вчителів;

– конструювання ситуацій, що стимулюють творче мислення, саморозвиток культури діалогу, творчий підхід до вирішення професійних завдань;

– встановлення гуманістичних міжособистісних стосунків на діалогічних засадах; творчу співпрацю та духовну взаємодію;

– використання інноваційних технологій, зокрема індивідуально-творчого навчання, що передбачає вивчення індивідуальних професійно значущих здібностей і подальший творчий розвиток.

Цінною в цьому контексті, на наше переконання, є наукова позиція, яка наголошує на необхідності спільного розуміння найважливішої категорії

«професіоналізм» у довгостроковій перспективі.

В основі формування індивідуального стилю професійної діяльності є формування професійної свідомості, як сукупності фахових знань, ідей, цінностей, що стають орієнтиром та інструментом професійної діяльності.

Професійна компетентність вчителя визначається не лише базовими знаннями та вміннями, але і його ціннісними орієнтаціями, мотивами його діяльності, сталими взаємостосунками з людьми, з якими він навчається, а в Створення сприятливого середовища для професійного зростання вчителів – це один з ключових факторів успішної роботи будь-якої освітньої установи. Таке середовище стимулює педагогів до постійного самовдосконалення, сприяє впровадженню інновацій та підвищенню якості освітнього процесу.

Слід зауважити, що основними складниками сприятливого професійного середовища для самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів є:

1) підтримка адміністрації закладу освіт, створення атмосфери довіри та відкритості для обговорення проблем та ідей;

– забезпечення можливостей для професійного розвитку (курси, тренінги, конференції);

– делегування повноважень, надання можливості для прийняття рішень;

– заохочення до експериментів та інновацій;

– виділення ресурсів (час, фінанси) на професійний розвиток;

2) співпраця з колегами:

– створення методичних об’єднань для обміну досвідом;

– організація спільних проєктів та заходів;

– взаємодопомога та підтримка колег;

– менторство – співпраця досвідчених і молодих педагогів;

3) залучення до наукової діяльності:

– співпраця з вищими навчальними закладами;

– участь у наукових конференціях, семінарах;

– проведення власних досліджень;

4) використання сучасних технологій:

– забезпечення доступу до інтернету, комп’ютерної техніки;

– організація онлайн-курсів та вебінарів;

– створення цифрових бібліотек та ресурсів;

5) система мотивації:

– матеріальне заохочення (премії, підвищення зарплати);

– моральне заохочення (похвала, публікації, нагороди;

– кар’єрне зростання;

– можливість впливати на прийняття рішень;

6) регулярна оцінка та зворотний зв’язок:

– систематична оцінка результатів професійної діяльності;

– надання конструктивної зворотної інформації;

– спільне планування подальшого розвитку;

Прикладами практичних кроків з боку керівництва закладу освіти щодо самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів можуть бути: організація педагогічних рад, на яких обговорюються інноваційні підходи, нові методики; створення шкільних сайтів або блогів для обміну досвідом (проведення майстер-класів, тренінгів для вчителів, запрошення експертів для проведення лекцій, семінарів, створення менторських пар); фінансування участі в конференціях, курсах підвищення кваліфікації; створення комфортного робочого простору для вчителів з урахуванням того, що кожен учитель має свої потреби та інтереси. Вчителі повинні відчувати свою причетність до змін, адже сприятливе середовище для самовдосконалення – це не статична структура, а процес, який потребує постійного оновлення.

Створення сприятливого середовища для професійного зростання вчителів – це інвестиція в майбутнє. Це дозволить підвищити якість освіти, зробити навчальний процес більш цікавим і ефективним, а також залучити та утримати талановитих педагогів.

Другою важливою педагогічною умовою самовдосконалення професійної

культури вчителя початкових класів у сучасних умовах визначено активізацію творчого потенціалу вчителів.

На особливу увагу заслуговує комплекс педагогічних заходів, необхідних для формування творчої особистості, що включає:

– креативну спрямованість педагогічного процесу та кожної його ланки;

– розкриття і збагачення творчих можливостей вчителя початкових класів;

– високу мотивацію до творчості;

– активізацію духовного потенціалу та духовного самовираження вчителів;

– побудову взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на рівноправних діалогічних засадах;

– зацікавленість, активність студентів, розуміння і практичне застосування навчального матеріалу;

– реалізацію особистісного й діяльнісного підходів;

– цілеспрямовану внутрішньовузівську підготовку вчителів до розвитку творчого потенціалу;

– створення розгалуженої системи стимулювання професійно-творчого самовиявлення вчителів у процесі професійної діяльності;

– формування досвіду самовдосконалення на основі створення особистісно-професійних автопортретів, щоденників самовдосконалення, програм життєтворчості;

– удосконалення форм і методів на засадах гуманістичної моралі;

– оволодіння студентами елементами аналізу і самоаналізу, спілкування, професійної діяльності;

– введення спецкурсів професійної спрямованості;

– цілеспрямоване використання засобів масової комунікації;

– встановлення гуманістичних міжособистісних стосунків як базової основи формування моральної самостійності.

Забезпечити інноваційні перетворення в організації сучасної системи

виробництва може фахівець, який здатний до перебудови систем пізнання, має гнучкість і креативність мислення, позиціонує себе як творча особистість.

Вагомі й швидкі успіхи досягаються там, де вчителі беруть на озброєння нові педагогічні технології високоякісної професійної освіти, спираючись на які вони мають змогу успішно готувати студентів до успішної педагогічної праці, гарантуючи та програмуючи її якість, відповідальність випускників за раціональність соціально значущих нововведень.

Третьою педагогічною умовою самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах визначено розвиток мотивації до самовдосконалення та потреби вчителів у професійно-творчому саморозвитку.

На підвищення мотивації та підняття престижу педагогічної діяльності впливають громадські настрої, підтримка з боку держави. Важливими чинниками розвитку професіоналізму є такі, як вдосконалення творчих здібностей; перспективи професійного й особистісного розвитку; престиж професії; суспільна зацікавленість; матеріальні заохочення; відповідність особливостям характеру.

Професіоналізм тлумачать як особливу властивість людей систематично, ефективно й надійно виконувати складну діяльність в найрізноманітніших умовах, як інтегральну характеристику педагога (як індивіда, особистості, суб’єкта діяльності та індивідуальності), що виявляється в діяльності та спілкуванні.

Тому в професіоналізації особистості велика роль відводиться професійному самовдосконаленню та роботі над собою. Досвід роботи над собою складає передумову професійного самовиховання, яке передбачає свідому роботу з розвитку своєї особистості як професіонала: адаптування своїх індивідуально психологічних особливостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності та безперервний розвиток соціально-моральних та інших властивостей особистості.

За нашим переконанням в контексті безперервної самоосвіти впродовж життя, необхідно робити акцент на самовдосконалення таких аспектів, як:

– удосконалення та безперервне поповнення знань педагога, особливо предметних, виховних та психологічних тощо;

– прагнення до інновацій;

– постійний саморозвиток світогляду;

– перегляд професійно-ціннісних орієнтацій та переконань, що відповідають завданням сьогодення;

– пошук мотивів творчої діяльності (любов і повага до дітей, потреба у самореалізації, переконання та власний приклад тощо);

– розвиток стійких моральних якостей особистості (переконаність, гуманізм, педагогічний оптимізм, принциповість, доброта, емпатія тощо);

– розвиток професійних навичок та педагогічної майстерності тощо.

Як зазначено в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні», освіта має стати стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності держави на міжнародній арені [7].

Усвідомлення важливості освіти впродовж усього життя для людського розвитку призвело на початку XXI століття до модернізації європейської політики у сфері освіти. Так, у березні 2000 р. Лісабонський саміт Ради Європи прийняв «Меморандум освіти впродовж життя» («A Memorandum of Lifelong Learning») [15].

Саморозвиток професійної культури вчителя – це не просто бажання, а необхідність для кожного педагога, який прагне досягти високих результатів у своїй діяльності. Це безперервний процес вдосконалення своїх знань, умінь, навичок та особистісних якостей, спрямований на підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Як зазначає О. Дубасенюк, система освіти зазнає докорінних змін у контексті викликів XXI століття, зумовлених системною кризою людської цивілізації. Відповідно, сучасна парадигма розвитку освіти в Україні повинна мати випереджувальний характер і сприяти впровадженню інноваційних тенденцій в освітню сферу [3].

Саморозвиток є ознакою професіоналізму, адже ми постійно відчуваємо динамічність освітнього процесу, інформаційні технології відкривають нові можливості для навчання та розвитку. Суспільство очікує від вчителів високого рівня професіоналізму, тому вчитель має постійно працювати над поглибленням теоретичних знань з педагогіки, психології, методики викладання, над удосконаленням своїх професійних умінь та навичок (планування, організації, проведення навчальних занять, використання різних форм і методів роботи тощо).

У Меморандумі освіти впродовж життя [15] безперервну освіту визначено головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості.

Основні принципи освіти впродовж життя, окреслені в цьому документі: 1) нові базові знання і навички для всіх (комп'ютерна грамотність, іноземні мови, технологічна культура, підприємництво та соціальні навички); мета – гарантувати загальний неперервний доступ до освіти для отримання й поновлення навичок, необхідних для включення людини в інформаційне суспільство; 2) збільшення інвестицій в людські ресурси на основі соціального партнерства і поширюючи досвід передових компаній – з метою підняття пріоритету людей; 3) інноваційні методики викладання й навчання (орієнтація на користувача, особистісна мотивація, критичне мислення, вміння навчатися тощо); мета – розробити нові методології навчання для системи безперервної освіти впродовж життя; 4) нова система оцінки отриманої освіти (розробка якісної системи «Акредитації попередньої та неформальної освіти» – Accreditation of Prior and Experiential Learning – APEL); мета: підвищити мотивацію до безперервної освіти докорінно змінити підходи до розуміння й визнання навчальної діяльності, її результатів, особливо у сфері неформальної та інформальної освіти); 5) розвиток наставництва й консультування (створення постійної консультаційної служби з надання рекомендацій у сфері освітнього, професійного та особистісного розвитку користувача); мета – забезпечити кожному впродовж усього життя вільний доступ до інформації про освітні

можливості та до необхідних консультацій і рекомендацій; 6) наближення освіти до місця проживання; мета – наблизити освітні можливості до місця проживання споживачів за допомогою мережі навчальних та консультаційних пунктів і використання інформаційних технологій. Всі ці принципи об'єднані розумінням взаємної відповідальності суспільства, держави й особистості за розвиток освітніх процесів.

Вчитель повинен вдосконалювати в собі вміння спілкуватися з учнями, батьками, колегами, розвивати креативність, здатність до творчого мислення, розробки нових підходів до навчання. А також важливою є здатність до рефлексії, аналізу своєї діяльності, виявлення помилок та пошуку шляхів їх виправлення.

Завдяки новим знанням і навичкам вчитель може зробити навчання більш ефективним і цікавим для учнів. Саморозвиток та самовдосконалення допомагає вчителю реалізувати свій потенціал і досягти нових висот у професії, адже успіхи в саморозвитку підвищують впевненість у своїх силах, а нові знання і досвід роблять роботу вчителя більш цікавою і змістовною.

Саморозвиток професійної культури вчителя – це не просто бажання, а необхідність для кожного педагога, який прагне досягти високих результатів у своїй діяльності. Це безперервний процес, який вимагає зусиль, наполегливості та бажання змінюватися, ним рухають і внутрішні умови вчителя початкових класів:

1) самомотивація:

– бажання вдосконалюватися, свідоме прагнення до професійного зростання;

– інтерес до інновацій: Відкритість до нових ідей та технологій;

– ціннісні орієнтації:;

– розуміння важливості своєї професії та відповідальності перед учнями;

2) особистісні якості:

– креативність, здатністність до розробки нових підходів;

– гнучкість, готовність змінювати свої погляди та методи роботи;

– комунікабельність, здатність до ефективного спілкування;

– самокритичність, здатність аналізувати власну діяльність;

На самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів впливають і зовнішні умови, зокрема освітня політика. У межах державної освітньої політики реалізація основних положень концепції освіти впродовж життя – ОВЖ (Lifelong Learning – LLL) в контексті формування суспільства знань предбачає закріплення в свідомості українців розуміння взаємної відповідальності суспільства, держави й особистості за розвиток освітніх процесів. Існують державні стандарти, програми підвищення кваліфікації, можливості для безкоштовного або доступного навчання, наявність сучасних навчальних засобів, підтримка ініціатив вчителів, створення умов для експериментування, залучення до наукової діяльності, співпраця з закладами вищої освіти, участь у наукових конференціях, психологічна підтримка, організація тренінгів, консультацій для вчителів, курси, семінари) та сучасні (онлайн-платформи, вебінари) тощо.

Самовдосконалення професійної культури вчителя – це взаємодія внутрішніх і зовнішніх факторів. Створення сприятливих умов для цього процесу є одним із найважливіших завдань освітньої системи. Лише за умови комплексного підходу можна досягти значних успіхів у підвищенні якості освіти.

Отже, шлях до професійного майстерності педагога «лежить через труднощі, пошуки, помилки і коливання до обґрунтованих самостійних рішень, що спирається на здатність до самоаналізу, а це означає прагнення до постійного самовдосконалення професійної культури.

2.3. Узагальнення та систематизація результатів педагогічного експерименту

На формувальному етапі педагогічного експерименту відповідно до

критеріїв і показників розроблено методику оцінювання готовності вчителя початкових класів самовдосконалення професійної культури, що інтегрує нижчезазначені діагностичні методики.

Охарактеризуємо зміст методик вимірювання показників компонентів вчителів початкових класів під час контрольного етапу педагогічного експерименту.

Критеріями мотиваційно-ціннісного компонента готовності вчителя початкових класів самовдосконалення професійної культури було визначено такі:

1) самомотивація професійно орієнтованої навчальної діяльності (показник для високого рівня сформованості – стійкий інтерес до професійно орієнтованої навчальної діяльності, спрямованість на постійне збагачення професійних знань та усвідомлене прагнення володіти всіма професійними компетенціями);

2) сформованість внутрішніх мотивів досягнення успіху в майбутній педагогічній діяльності (показник для високого рівня сформованості – спрямованість на успіх і результативність у фаховій діяльності, впевненість у власних професійних можливостях і в успішній професійній діяльності в педагогічній діяльності та цілеспрямованість у досягненні мети);

3) наявність системи життєвих і професійних цінностей вихователя (показник для високого рівня сформованості – наявність знань принципів педагогічної етики, сформована культура професійного спілкування, чітко сформована система етичних цінностей, усвідомлені професійні та життєві цінності, готовність до дотримання принципів професійної етики в будь-яких професійних і життєвих ситуаціях; усвідомлена необхідність постійного самовдосконалення як педагога).

У результаті діагностування після впровадження вищезазначених формувальних заходів було визначено рівні сформованості основ педагогічного іміджу майбутніх вихователів за мотиваційно-ціннісним компонентом (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Рівні сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за мотиваційно-ціннісним компонентом (ЕГ, КГ)

Рівні сформованості	Етапи педагогічного експерименту			
	Констатувальний		Формувальний	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	11,8%	13,8%	3,7%	9,4%
Середній	50,0%	52,2%	36,0%	50,0%
Достатній	27,9%	25,4%	43,4%	28,3%
Високий	10,3%	8,7%	16,9%	12,3%

Як свідчать кількісні показники таблиці, в експериментальній групі на констатувальному етапі педагогічного експерименту в 10,3% вчителів було виявлено високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах, після проведення формувальних заходів цей показник збільшився до 12,3%.

Значна позитивна динаміка спостерігалася при визначенні достатнього рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах в експериментальній групі: на констатувальному етапі педагогічного експерименту достатній рівень виявлено у 27,9% студентів, а наприкінці формувального етапу – у 43,4% вчителів.

Відповідно – змінилися кількісні показники низького рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах: з 11,8% – до 3,7%.

Критеріями когнітивно-професійного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних

умовах визначено:

1) сформовану систему теоретичних та технологічних знань педагогічний імідж майбутніх вихователів;

2) знання методів виховання дітей;

3) готовність до оптимального застосування професійних знань і вмінь у стандартних та непередбачуваних педагогічних ситуаціях.

У процесі діагностики сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах виявлено значну позитивну динаміку у студентів експериментальної групи (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Результати рівнів сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за когнітивно-професійним компонентом (ЕГ, КГ)

Рівні сформованості	Етапи педагогічного експерименту			
	Констатувальний		Формувальний	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	50,0%	50,3%	5,1%	10,2%
Середній	37,5%	36,2%	31,6%	47,7%
Достатній	8,8%	9,2%	44,9%	34,1%
Високий	3,7%	4,3%	18,4%	8,0%

Як свідчать кількісні показники таблиці, на констатувальному етапі педагогічного експерименту високий рівень сформованості когнітивно-професійного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах в експериментальній групі виявлено у 3,7% студентів. У контрольній групі – у 4,3% студентів.

Після проведення формувальних заходів цей показник суттєво збільшився: до 18,4% – в експериментальній групі й до 8% – у контрольній.

Значна позитивна динаміка спостерігалася при визначенні достатнього рівня сформованості когнітивно-професійного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах в експериментальній групі: на констатувальному етапі педагогічного експерименту достатній рівень виявлено у 8,8%.

Наприкінці формувального етапу – в 44,9% студентів; у контрольній групі: на констатувальному етапі педагогічного експерименту достатній рівень виявлено у 9,4% вчителів, наприкінці формувального етапу – у 34,1% студентів.

Показники середнього рівня сформованості когнітивно-професійного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах мали такий вигляд: на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі – 37,5%студентів, в контрольній – 36,2% студентів; на формувальному етапі в експериментальній групі – 31,6% вчителів, в контрольній – 47,7% майбутніх вихователів.

Значно зменшилися кількісні показники низького рівня сформованості когнітивно-професійного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах – в експериментальній групі: з 50% – до 5,1%; у контрольній групі: з 50,3% – до 10,2%.

На формування когнітивно-професійного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах було спрямовано впровадження інноваційних освітніх технологій (технологія формування критичного мислення, технологія створення ситуації успіху, технологія формування професійного мовлення майбутнього вихователя); інтерактивних, ситуаційних, дослідницьких, евристичних, діагностичних, імітаційних методів; проблемних лекцій; дискусій тощо.

Для вимірювання показників операційно-діяльнісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах застосовано опитувальник щодо діагностики

стратегії в конфліктній ситуації.

Критеріями операційно-діяльнісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах визначено:

– здатність самостійно приймати рішення в екстремальних ситуаціях;

– толерантність і культура вербального спілкування з дітьми;

– професійна мобільність і володіння практичними навичками педагогічної техніки тощо.

У процесі діагностики сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах виявлено значну позитивну динаміку у вчителів експериментальної групи (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Рівні сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за операційно-діяльнісним компонентом (ЕГ, КГ)

Рівні сформованості	Етапи педагогічного експерименту			
	Констатувальний		Формувальний	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	46,3%	47,1%	3,7%	6,5%
Середній	40,4%	41,3%	16,9%	48,6%
Достатній	8,8%	8,0%	58,8%	32,6%
Високий	4,4%	3,6%	20,6%	12,3%

Як свідчать кількісні показники таблиці, на констатувальному етапі педагогічного експерименту високий рівень сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах в експериментальній групі було виявлено у 4,4% студентів; у контрольній групі – у 3,6% вчителів.

Після проведення формувальних заходів цей показник суттєво збільшився: до 20,6% – в експериментальній групі й до 12,3% – в контрольній групі.

Значна позитивна динаміка спостерігалася при визначенні достатнього рівня сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах в експериментальній групі: на констатувальному етапі педагогічного експерименту достатній рівень був у 8,8%, а наприкінці формувального етапу – у 58,8%; у контрольній групі: на констатувальному етапі педагогічного експерименту достатній рівень виявлено у 8%, наприкінці формувального етапу – у 32,6%.

Показники середнього рівня сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах мали такий вигляд: на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі – 40,4%, в контрольній – 41,3%; на формувальному етапі: в експериментальній групі – 16,9%, в контрольній – 48,6%.

Значно зменшилися кількісні показники низького рівня сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах – в експериментальній групі: з 46,3% – до 3,7%; у контрольній групі: з 47,1% – до 6,5%.

Критеріями результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах було визначено такі:

1) розвиток рефлексивності (показник для високого рівня сформованості – здатність адекватно оцінювати свої професійні дії та об’єктивний самоконтроль за результатами власної професійної діяльності);

2) потреба в саморозвитку та самоактуалізації (показник для високого рівня сформованості – орієнтація на саморозвиток залежно від виробничої

необхідності, адекватна оцінка власних професійних здібностей і прагнення до самовдосконалення, професійна самоактуалізація педагога);

3) здатність до прогнозування результатів своєї діяльності (показник для високого рівня сформованості – вміння чітко планувати свої професійні дії та прогнозувати їхні наслідки, вміння, вносити корекцію в їхній порядок відповідно до нових умов і ситуації; володіння прийомами: адекватного реагування на педагогічну ситуацію; самоорганізації у професійній діяльності згідно з власними прогнозами її результатів).

Результативно-рефлексивний компонент відображає здатність педагога аналізувати результати своєї діяльності, виявляти сильні сторони та слабкі місця, а також використовувати отриману інформацію для подальшого професійного зростання. У процесі діагностики сформованості результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах виявлено значну позитивну динаміку у вчителів експериментальної групи (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Рівні сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за результативно-рефлексивним компонентом (ЕГ, КГ)

Рівні сформованості	Етапи педагогічного експерименту			
	Констатувальний		Формувальний	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	30,9%	29,7%	5,1%	13,0%
Середній	54,4%	55,8%	33,1%	45,7%
Достатній	10,3%	9,4%	38,2%	29,7%
Високий	4,4%	5,1%	23,5%	11,6%

На формування результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в

сучасних умовах було спрямовано проведення диспутів, дискусій, презентацій. Розвиток цього компонента дозволяє педагогу стати більш ефективним, творчим та задоволеним своєю професією.

Як свідчать кількісні показники таблиці, на констатувальному етапі педагогічного експерименту високий рівень сформованості результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах в експериментальній групі було виявлено в 4,4% студентів; у контрольній групі – в 5,1% вчителів.

Після проведення формувальних заходів цей показник суттєво збільшився: до 23,5% – в експериментальній групі й 11,6% – у контрольній групі. Значна позитивна динаміка спостерігалася при визначенні достатнього рівня сформованості результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту достатній рівень виявлено у 10,3% вчителів, а наприкінці формувального етапу – в 38,2% вчителів. У контрольній групі: на констатувальному етапі педагогічного експерименту достатній рівень виявлено у 9,4% студентів, наприкінці формувального етапу – в 29,7% вчителів.

Показники середнього рівня сформованості результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах мали такий вигляд: на констатувальному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі – 54,4% вчителів, у контрольній –55,8%; на формувальному етапі: в експериментальній групі – 33,1% вчителів, у контрольній – 45,7%.

У таблиці 2.12 наведено статистичні дані за рівнями сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за результатами констатувального етапу педагогічного експерименту.

Таблиця 2.12

Рівні сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за результатами констатувального етапу

Компоненти	Мотиваційно-ціннісний		Когнітивно-професійний		Операційно-діяльнісний		Результативно-рефлексивний	
Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	16%	19%	68%	69%	63%	65%	42%	41%
Середній	35%	34%	15%	12%	19%	19%	38%	39%
Достатній	35%	35%	12%	13%	12%	11%	14%	13%
Високий	14%	12%	5%	6%	6%	5%	6%	7%

У таблиці 2.13 наведено статистичні дані за рівнями сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за результатами формувального етапу педагогічного експерименту.

Таблиця 2.13

Рівні сформованості рівнів готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах за результатами формувального етапу

Компоненти	Мотиваційно-ціннісний		Когнітивно-професійний		Операційно-діяльнісний		Результативно-рефлексивний	
Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	5%	13%	7%	14%	5%	9%	7%	18%
Середній	13%	31%	7%	28%	23%	29%	19%	41%
Достатній	59%	39%	61%	47%	44%	45%	42%	25%
Високий	23%	17%	25%	11%	28%	17%	32%	16%

Як показують результати експерименту, для усіх компонентів готовності готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах виявлено позитивну динаміку результатів в експериментальних та контрольних групах. Проте, динаміка показників експериментальних груп значно перевищує відповідні показники контрольних груп. Можна припустити, що такі результати було спричинено впливом застосованих для експериментальних груп формувальних заходів, зокрема:

– інтерактивної лекції «Імідж сучасного педагога закладу освіти»;

– ділової гри «Культура спілкування педагога»;

– майстер класу «Інновації в освіті»;

– круглого столу «Самоменеджмент сучасногоо вчителя початкових класів»;

– дискусії «Професійне самовдосконалення та особистісний розвиток\ вчителя: рівні перетину»;

– практичного семінару «Демонстрація різних видів діяльності вчителя з молодшими школярами в монтессорі-середовищі» тощо.

Внаслідок упровадження зазначених заходів на контрольному етапі в було зафіксовано позитивну динаміку щодо сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах. Це підтвердило ефективність запропонованих формувальних заходів та педагогічних умов.

Застосування діагностичного комплексу підтвердило, що в результаті педагогічного експерименту відбулися кількісні зміни показників, які відобразили значущі якісні перетворення, що засвідчило суттєву позитивну динаміку сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах.

Завдяки впровадженню формувальних заходів в процесі педагогічного експерименту отримали позитивну динаміку при визначенні рівнів сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах.

Це уможливило визначення приростів показників для студентів експериментальних та контрольних груп.

Узагальнені результати сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах подано в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Узагальнені результати сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури в сучасних умовах

Рівні	Етапи педагогічного експерименту			
	Констатувальний етап		Формувальний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	34,7%	35,1%	4,4%	9,8%
Середній	45,6%	46,4%	29,4%	48,0%
Достатній	14,0%	13,0%	46,3%	31,2%
Високий	5,7%	5,4%	19,9%	11,1%

Статистичним підтвердженням цього стали кількісні показники експериментальних груп: з 5,7% – до 19,9% зросла кількість учителів з високим рівнем (приріст склав 14,5%); на 32,3% (з 14% – до 46,3%) збільшився індекс достатнього рівня; на 30,3% (з 34,7% – до 4,4%) зменшилася кількість учителів з низьким рівнем. У контрольних групах суттєвих змін не відбулося.

Таким чином, у процесі педагогічного експерименту було підтверджено ефективність визначених педагогічних умов самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів у сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

1. Висвітлено теоретичні засади самовдосконалення професійної культури вчителя початкової школи. Зазначено, що професійне самовдосконалення, навчання педагога впродовж усього життя, нескінченний шлях до професійної досконалості, це не просто бажаний аспект професії, а необхідна умова для її ефективного здійснення, це – інвестиція в себе і в своє професійне майбутнє. Професійна культура нерозривно пов'язана із загальним рівнем культури особистості, зокрема, професійна культура педагога – це поєднання компетентності та професіоналізму в певній галузі знань з власне педагогічною культурою особистості, що сприяє не лише трансляції знань, а й створенню гуманного розвивального середовища в освітньому процесі. Професійна культура вчителя початкових класів – це комплекс знань, умінь, навичок, цінностей і переконань, які визначають якість його педагогічної діяльності, вона є фундаментом для успішного навчання і розвитку дітей молодшого шкільного віку. Самовдосконалення – це безперервний процес, учитель, який безперервно займається своїм професійним розвитком і самовдосконаленням, не тільки підвищує якість своєї роботи, але й отримує задоволення від процесу навчання та творчості.

2. Окреслено особливості інноваційних підходів до самовдосконалення професійної культури вчителя початкової школи в сучасних умовах. Учитель з високим рівнем професійної культури, який, який володіє навичками самоменеджменту, здатний досягти високих результатів у своїй професійній діяльності, стати лідером для своїх учнів і зробити значний внесок у розвиток сучасного суспільства. Самоменеджмент є фундаментом для успішного професійного розвитку педагога та самовдосконалення професійної культури, основа для постійного зростання. Серед інструментів технології самоменеджменту, що можуть бути використані вчителем, виокремимо: планування (складання розкладів, списків справ, використання календарів та

плануючих додатків); пріоритезація завдань (визначення найважливіших завдань і фокусування на їх виконанні); тайм-менеджмент (ефективне використання часу, уміння розподіляти його між різними видами діяльності); делегування (передача частини своїх обов'язків іншим людям (наприклад, учням, колегам); самоаналіз (регулярна оцінка своїх досягнень, виявлення сильних і слабких сторін); самомотивація (постановка цілей, пошук джерел натхнення) тощо.

3. Охарактеризовано основні форми та методи самовдосконалення професійної культури вчителя початкової школи. Серед основних стратегій самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів можна виокремити такі: участь у семінарах, вебінарах, майстер-класах; проходження курсів підвищення кваліфікації; читання професійної літератури, наукових статей, блогів; онлайн-курси з використанням платформ типу Coursera, EdX, Udemy; участь у конференціях, віртуальних та очних заходах, присвячених освіті; апробація та впровадження нових методів і технологій в освітній процес; проєктна діяльність, залучення учнів до спільних проєктів; співпраця з колегами, обмін досвідом, участь у методичних об'єднаннях; ведення педагогічного щоденника, аналіз власної діяльності; виявлення своїх сильних і слабких сторін; регулярна оцінка своїх досягнень і моделювання подальшого розвитку; співпраця з досвідченим педагогом, отримання порад, нових ідей. робота з коучем, визначення особистісних і професійних цілей, плану дій. Найефективнішими сучасними інструментами для самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів є: створення професійних сторінок у соціальних мережах, участь у групах для педагогів; онлайн-платформи: Google Classroom, Microsoft Teams для організації навчального процесу; використання сучасних технологій для проведення занять; програми для створення презентацій: PowerPoint, Canva для візуалізації матеріалу тощо.

4. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови самовдосконалення професійної культури вчителя початкової школи самовдосконалення професійної культури вчителя початкових класів на основі інноваційних

підходів (моделювання інноваційного професійно-креативного середовища для самовдосконалення професійної культури вчителя; активізація творчого потенціалу і безперервний розвиток методичної компетентності вчителя початкових класів; розвиток мотивації до самовдосконалення та потреби вчителів у професійно-творчому саморозвитку) та експериментально перевірено їх ефективність. Статистичним підтвердженням цього стали кількісні показники експериментальних груп: з 5,7% – до 19,9% зросла кількість учителів з високим рівнем (приріст склав 14,5%); на 32,3% (з 14% – до 46,3%) збільшився індекс достатнього рівня; на 30,3% (з 34,7% – до 4,4%) зменшилася кількість учителів з низьким рівнем. У контрольній групі суттєвих змін не відбулося.

Такі результати було спричинено впливом застосованих для експериментальних груп формувальних заходів, зокрема: інтерактивної лекції «Імідж сучасного педагога закладу освіти»; ділової гри «Культура спілкування педагога»; майстер класу «Інновації в освіті»; круглого столу «Самоменеджмент сучасного вчителя початкових класів»; дискусії «Професійне самовдосконалення та особистісний розвиток вчителя: рівні перетину»; практичного семінару «Демонстрація різних видів діяльності вчителя з молодшими школярами в монтессорі-середовищі» тощо.

Внаслідок упровадження зазначених заходів на контрольному етапі в було зафіксовано позитивну динаміку щодо сформованості готовності вчителя початкових класів до самовдосконалення професійної культури на основі інноваційних підходів.

Таким чином, в результаті проведеного педагогічного експерименту мети дослідження досягнуто, поставлені завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. В., Яковець Н. І. Сучасні педагогічні технології : курс лекцій. навч. посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 199 с.

1. Бабко Т. М. Технології самоменеджменту як важливий чинник підготовки керівника освітнього закладу. *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 7 (176). С. 13–15.

2. Балл Г. Категорія культури у дослідженні професійної діяльності. *Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості* : збірник наукових праць. Київ, 2014. С. 55–62.

3. Баханов К. Шляхи інноваційного навчання. *Історія в школах України*. 1999. № 4. С. 19–25.

4. Бєлєнька Г.В Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователя дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 38 с.

5. Білинський А. М. Творче освітньо-інформаційне середовище як чинник розвитку особистості вчителя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка.* 2012. № 2. С. 15–21.

6. Бондар В. І., Ільченко А. М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі. Полтава : РВВ ПДАА, 2009. 252 с.

7. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.

8. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність та структура. *Освіта і управління*. 2007. № 2. С. 93–99.

9. Боровик О. Удосконалення педагогічної майстерності як пріоритетний напрям професійного розвитку вчителя. *Я-концепція академіка*

Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості : збірник наукових праць. Київ, 2014. С. 192–198.

10. Брик Р. С. Тенденції розвитку професійної компетентності педагогічних працівників у контексті сучасних інноваційних процесів. *Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти*. Тернопіль : ТОКІППО, 2021. № 24. С. 87–91.

11. Буйницька О., Варченко-Троценко Л., Грицеляк Б. Цифровізація закладу вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 1 (28). С. 64–79.

12. Буркова В. О. Ключ до управління: Класифікація педагогічних інновацій як елемент механізму керування інноваційним процесом в освіті. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2000. № 1. С. 31–37.

13. Ващенко Л. М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2006. 45 с.

14. Ващук О. В. Інтеграція та інтегративний підхід як основа формування готовності вчителя до роботи з обдарованими дітьми: сутність, шляхи реалізації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. № 5. С. 103−109.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь, 2001. 1440 с.

16. Вітвицька, С. С. Підготовка магістрів освіти до інноваційної діяльності: акмеологічний підхід. *Проблеми освіти*. 2015. № 84. С. 77−81.

17. Возняк С. С. Діяльність у вимірах культури : проблема формоутворення : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2001. 200 с.

18. Голя Н. Г. Технологія самоменеджменту як важливий чинник розвитку творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти. *Науковий огляд*. 2018. № 9(52). С.103–121.

19. Гончаренко С. С., Кушнір В. Г., Кушнір Г. Г. Методологічні

особливості наукових поглядів на педагогічний процес. *Шлях освіти*. 2008. № 4 (50). С. 2–10.

20. Гриньова М. В., Рожнова Т. Є. Управління процесом збагачення досвіду професійно-творчої самореалізації майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук. *Витоки педагогічної майстерності*. 2024. Вип. 33. С. 66–72.

21. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). Харків : Основа, 1998. 300 с.

22. Гузій Н. В. Педагогічний імідж і професійна культура вчителя. *Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики* : зб. наук. праць. Київ : НПУ, 1997. С. 28–31.

23. Демчук В. С. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя в умовах становлення національної школи. *Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя* : збірник наукових праць. Київ, 1992. С. 88–95.

24. Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття». Київ : Райдуга, 1994. 62 с.

25. Дичківська І. М. Вправи у соціальній поведінці дітей за системою М. Монтессорі. Рівне : [б.в.], 1999. 57 с.

26. Доброскок І., Мкртічян О. Модель інноваційної підготовки вчителя початкових класів в умовах НУШ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 1 (125). С. 269–279.

27. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики:* збірник науково-методичних праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28.

28. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

29. Євтух М. Б. Формування професійної культури майбутнього вчителя. *Педагогічний альманах*. 2019. Вип. 43. С. 92–97.

30. Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини : зб. наук.-метод. пр. / за заг. ред.: В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник. Житомир : ФОП Левковець, 2012. 456 с.

31. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / за заг. ред.: О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. Київ : Видавництво «А.С.К», 2004. 192 с.

32. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник / упоряди. Г. О. Сиротенко. Полтава : ПОІППО, 2006. 124 с.

33. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання : термінологічний словник. Вінниця : ТОВ «ЛАНДО ЛТД», 2009. 55 с.

34. Квас О. Ідеї дитиноцентризму у педагогічній спадщині Марії Монтессорі. *Молодь і ринок*. 2011. №12 (83). С. 44–47.

35. Ковальова О. О. Психологічні особливості формування основ професійного іміджу у майбутніх педагогів. Одеса. 2007. 340 с.

36. Кононенко А. О. Психологічні складові індивідуального іміджу сучасного педагога : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2003. 20 с.

37. Кредісов А. І. Менеджмент для керівників. Київ : Знання, 2000. 556 с.

38. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

39. Кондратюк О. М. Інноваційні технології в початковій школі. Київ : Шкільний світ, 2015. 250 с.

40. Коновальчук І. І. Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 463 с.

41. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.

42. Королюк Т. Шукаємо знання у квесті. *Учитель початкової школи*. 2014. №12. С. 37–38.

43. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації: факти, роздуми, перспективи. Київ : Грамота, 2003. 216 с.

44. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-

методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ : Контекст, 2000. 336 с.

45. Ліннік О. Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами : монографія. Київ : Слово, 2014. 302 с.

46. Лозова В. І. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. Харків : ОВС, 2006. 496 с.

47. Лозовецька В. Психолого-педагогічні аспекти професійного розвитку особистості в сучасних умовах професійної діяльності. *Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості* : збірник наукових праць. Київ, 2014. С. 199–205.

48. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів : теорія і технологія. Київ : Стилос, 2006. 543 с.

49. Мотуз Т. В. Цінності професійної діяльності вчителя початкових класів Нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р. № 70. Т. 3. С. 85–88.

50. Настільна книга вихователя-методиста ДНЗ / уклад. О. А. Рудік. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 331 с.

51. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті Освіта. 2002. № 26. С. 2–4.

52. Нісімчук А. С. Педагогіка : підручник. Київ : Атака, 2007. 344 с.

53. Остапчук О. Професійний саморозвиток і самопроектування в системі педагогічної освіти. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 13–18.

54. Падалка О. С. Педагогічні технології. Київ : Українська енциклопедія, 1995. 129 с.

55. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Київ : [б. в.], 2002. 176 с.

56. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

57. Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів

дошкільної та початкової освіти : зб. наук.-метод. пр. Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 573 с.

58. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пєхоти. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 240 с.

59. Підготовка сучасного вчителя: інформаційно-технологічне забезпечення : монографія / за заг. ред. О. І. Огієнко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 223 с.

60. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

61. Плиска Ю. Особистісна педагогічна культура вчителя в Україні і Польщі: тенденції розвитку : монографія / Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.». 2017. 406 с.

62. Приходько Л. А., Ройко Л. Л. Особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи із застосуванням технологій дистанційного навчання. *Математика. Інформаційні технології. Освіта*. 2021. С. 86–90.

63. Проблеми якості вищої освіти : монографія / за ред. В. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2007. 231 с.

64. Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : розпорядження Кабінету Міністрів України від від 22 серпня 2018 р. №592-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-2018-%D1%80#n2 (дата звернення: 27.05.24).

65. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 24.07.2024).

66. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методика : монографія / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 563 с.

67. Родигіна І. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів. *Біологія і хімія в школі.* 2005. № 1. С. 34–36.

68. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 2-ге вид, доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.

69. Савченко О., Андрусич О. Вчимося толерантності. *Учитель початкової школи* : науково-методичний журнал. 2014. № 9 (16). С. 4–8.

70. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів факультетів. Київ : Абрис, 1997. 416 с.

71. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

72. Сіданіч І. Професійна компетентність учителя та культура мислення учнів. URL: http://www.osvita.ua/school/technol/1913 (дата звернення: 12.06.2024).

73. Степаненко М. Українознавча концепція Георгія Філіпчука: національна освіта в умовах глобалізаційних соціокультурних впливів. *Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука* : збірник наукових праць. Київ, 2016. С. 148–154.

74. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.

75. Таможська І. В. Роль попечителів навчальних округів у вирішенні кадрових питань університетами України (друга половина XIX – початок XX століття). *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2017. №4(7). С. 31–38.

76. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*. 2009. №3. С. 90–92.

77. Теоретичні та методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи : зб. наук.-метод. пр. Житомир : Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. 2017. 259 с.

78. Ткаченко К. Г. Теоретичні основи методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. M*odern Directions of Theoretical and*

Applied Researches. 2013. URL: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-contentof-conferences/ archives-of-individual-conferences/march-2013 (дата звернення: 12.06.2024).

79. Тимошко Г. М. Організація самоменеджменту в процесі підготовки керівника до управління якістю освіти. *Освіта і управління*. 2007. Вип . 10. С. 38–40.

80. Ткаченко К. Г. Теоретичні основи методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Modern Directions of Theoretical and Applied Researches*. 2013. URL: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-contentof-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013 (дата звернення: 19.07.2024).

81. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.

82. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти : зб. наук.-метод. пр. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 619 с.

83. Хомич Л. Культурологічний підхід – методологічна основа професійного розвитку майбутнього вчителя. *Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука* : збірник наукових праць. Київ, 2016. С. 298–304.

84. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі І ступеня: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 692 с.

85. Чемоніна Л. В. Роль дидактичної гри у формуванні мовно-мовленнєвої компетентності учнів початкової школи. *Перспективи розвитку наукових досліджень у 21 столітті* : матеріали міжнар. науково-практ. конф. (Краків, Польща, 28–30 січня 2013 р.). Краків, 2013. Т. 2. С. 45–48.

86. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 230 с.

87. Штепа О. С. Самоменеджмент: дефініція та діагностика. *Наука і*

освіта : науково-практичний журнал Південноукраїнського університету АПН України. Спецвипуск «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». 2009. № 8. С. 128–130.

88. Янкович О. І., Кузьма І. І. Освітні технології у початковій школі : навч.-метод. посіб. для вчителів, вихователів та студентів закладів вищої педагогічної освіти. 2-е вид., перероб. і доповн. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 290 с.

89. Ярмаченко М. Педагогічна культура вчителя та шляхи її підвищення. *Педагогічна газета*. 1999. № 11 (65). С. 7.

90. Ярошинська О. О. Проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : монографія. Умань : Жовтий О. О., 2014. 456 с.

91. Adelman, C. Matching Higher Education to «New Jobs»: What Are They Talking About? EAIR Forum. Warszawa, 2011. 105 p.

92. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the european communities. URL : http://arhiv.acs.si/dokumenti/ Memorandum_on_Lifelong_ Learning.pdf (дата звернення: 25. 06. 2024).

93. Birzea, C. Reformni proces ve skolstvi transformujicich se zemi sredni a vychodni Evropy. *Reformyskolstvi ve sredni a vy-chodni Evrope. Prubehy a vysledky*. Praha, 1996. P. 6–19.

94. Brenner, E. Curricula Development based on Learning Outcomes – An Austrian Case. Implementing Competence Orientation and Learning Outcomes in Higher Education / ed. by E. Canon, 2008. P. 59–81.

95. Charlton. B. The Modernisation ImperativeExeter, UK : Imprint Academic, 2003. 85 p.

96. Guz, S. Edukacja w systemie Montessori. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii CurieSkłodowskiej, 1998. 180 p.

97. Making a European area of lifelong learning a reality. European Commission. URL : http://viaa.gov.lv/files/free/48/748/pol_10_com_en.pdf (дата звернення: 22. 07. 2024).

98. Montessori M. Kinder sind anders. Munchen, 1994. P. 200–230.

99. Sampson, E. The Image factor. A Guide to Effective Self-presentation for Career Enhancement. L. : M&E Handbooks : Business &Management, 1994. 338 p.

ДОДАТКИ

Додаток А
Діагностика реалізації потреб у саморозвитку та самовдосконаленні вчителя

Саморозвиток – це постійна робота над собою, самовдосконалення і вироблення особистих якостей. Призначення тесту: виявити рівень потреби магістранта до саморозвитку.

Інструкція до тесту

Пропонуємо Вам проаналізувати 15 тверджень. Поставте, будь ласка, бали, які відповідають Вашій думці:

5 – якщо дане твердження повністю відповідає дійсності;

4 – скоріше відповідає, ніж ні;

3 – і так, і ні;

2 – скоріше не відповідає;

1 – не відповідає.

Тестовий матеріал

1. Я прагну вивчити себе.

2. Я залишаю час для розвитку, не зважаючи на зайнятість справами.

3. Перешкоди, що виникають, стимулюють мою активність.

4. Я шукаю зворотний зв'язок, так як це допомагає мені дізнатися йоцінити себе.

5. Я аналізую (рефлексую) свою діяльність, виділяючи для цього спеціальний час.

6. Я аналізую свої почуття й досвід.

7. Я багато читаю.

8. Я широко дискутую з потрібних мені питань.

9. Я вірю в свої можливості.

10. Я прагну бути більш відкритою людиною.

11. Я усвідомлюю той вплив, який чинять на мене оточуючі люди.

12. Я керую своїм професійним розвитком і отримую позитивні результати.

13. Я отримую задоволення від освоєння нового.

14. Зростаюча відповідальність не лякає мене.

15. Я позитивно віднісся (віднеслась) б до просування по службі.

Обробка результатів тесту

Підрахуйте загальну суму балів.

Ключ та інтерпретація результатів:

– якщо Ви набрали 55 і більше балів, значить, Ви активно реалізуєте свої потреби в саморозвитку;

– діапазон від 36 до 54 балів свідчить про те, що у Вас відсутня сформована система саморозвитку, орієнтація на розвиток дуже залежить від умов;

– результат від 15 до 35 балів дає підставу вважати, що саморозвиток на даний момент призупинений.

Додаток Б

Методика діагностики рефлективності вчителя початкових класів

Опис методики

Методика діагностики рефлективності А. Карпова спрямована на вимірювання індивідуального рівня здатності до рефлексивності. Дослідниками обґрунтовано залежність між рівнем розвитку рефлективності та результативними параметрами, а також процесуально-стильовими особливостями професійної діяльності.

Інструкція до тесту

Вам належить дати відповіді на кілька тверджень опитувальника. У бланку відповідей напроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, відповідну Вашого варіанту відповіді:

1 – абсолютно неправильно;

2 – неправильно;

3 – швидше неправильно;

4 – не знаю;

5 – швидше правильно;

6 – правильно;

7 – абсолютно неправильно.

Довго не замислюйтесь над відповідями. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей у даному випадку бути не може.

Тестовий матеріал

Запитання 1–7

1. Прочитавши хорошу книгу, я завжди потім довго думаю про неї; хочеться її з ким-небудь обговорити.

2. Коли мене раптом несподівано про щось запитають, я можу відповісти перше, що прийшло в голову.

3. Перш ніж зняти трубку телефону, щоб подзвонити по справі, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.

4. Зробивши якийсь промах, я довго потім не можуть відволіктися від думок про нього.

5. Коли я розмірковую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом згадати, що послужило початком ланцюжка думок. 6. Приступаючи до важкого завдання, я намагаюся не думати про майбутні труднощі.

7. Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.

8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому хтось незадоволений мною.

9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.

10. Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.

11. Мені було б важко написати серйозний лист, якби я заздалегідь не склав план.

12. Я буду діяти, а не розмірковувати над причинами своїх невдач.

13. Я досить легко приймаю рішення відносно дорогої покупки.

14. Як правило, щось задумав, я прокручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.

15. Я турбуюся про своє майбутнє.

16. Думаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою прийшла в голову думкою.

17. Іноді я приймаю необдумані рішення.

18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести її подумки, наводячи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору.

19. Якщо відбувається конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто в ньому винен, я в першу чергу починаю з себе.

20. Перш ніж прийняти рішення, я завжди намагаюся все ретельно обдумати і зважити.

21. У мене бувають конфлікти від того, що я часом не можу передбачити, якої поведінки очікують від мене оточують.

22. Буває, що, обдумуючи розмову з іншою людиною, я як би подумки

веду з ним діалог.

23. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають у інших людях мої слова і вчинки.

24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб його не образити.

25. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.

26. Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винним.

27. Рідко буває так, що я шкодую про сказане.

Обробка результатів тесту

З цих 27-и тверджень 15 є прямими (номери питань: 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25). Решта 12 – зворотні твердження, що необхідно враховувати в процесі обробки результатів, коли для отримання підсумкового балу додаються в прямих запитаннях цифри, які співвідносяться з відповідями опитуваних, а в зворотних – значення, які заміняються на ті, що отримуються під час інверсії шкали відповідей.

Інверсійна шкала відповідей

Виставлений бал	1	2	3	4	5	6	7
Інверсійний бал	7	6	5	4	3	2	1

Після підрахунку суми балів визначається рівень розвитку рефлексивності:

113 і нижче балів – низький рівень;

114-139 балів – середній рівень;

140 і вище балів – високий рівень.

Додаток В

Методика визначення типів мислення та рівня креативності Дж. Брунера (адаптована нами до вчителя початкових класів)

Опис методики

Тип мислення – індивідуальний спосіб перетворення інформації. Знаючи свій тип мислення, можна прогнозувати успішність в конкретних видах професійної, зокрема педагогічної, діяльності.

Виділяють 4 базових типу мислення, кожен з яких володіє специфічними характеристиками: предметне, образне, знакове, символічне мислення. У даній версії опитувальника типи мислення уточнені відповідно з наявними у вітчизняній психології класифікаціями (предметно-дієве, абстрактно-символічне, словесно-логічне, наочно-образне).

Незалежно від типу мислення людина може характеризуватися певним рівнем креативності (творчих здібностей). Профіль мислення, що відображає переважаючі способи переробки інформації і рівень креативності, є найважливішою індивідуальною характеристикою людини, що визначає його стиль діяльності, схильності, інтереси і професійну спрямованість. Ці типи мислення зустрічаються рідко. Для багатьох професій необхідно поєднання різних типів мислення, наприклад, для психолога. Таке мислення називають синтетичним.

Співвіднесіть свій провідний тип мислення з обраним видом діяльності. Яскраво виражений тип мислення дає деякі переваги в освоєнні відповідних видів діяльності. Але найважливіше – здібності та інтерес до професії.

Інструкція до тесту

У кожної людини переважає певний тип мислення. Даний опитувальник допоможе вам визначити тип свого мислення. Якщо ви згодні з висловлюванням, в бланку відповідей поставте «плюс», якщо ні – «мінус».

Тестовий матеріал

Запитання «+» або «–»

1. Мені легше що-небудь зробити самому, чим пояснити іншому.
2. Мені цікаво складати комп’ютерні програми.
3. Я люблю читати книги.
4. Мені подобається живопис, скульптура, архітектура.
5. Навіть у налагодженій справі я намагаюся щось поліпшити.
6. Я краще розумію, якщо мені пояснюють на предметах або малюнках.
7. Я люблю грати в шахи.
8. Я легко висловлюю свої думки як в усній, так і в письмовій формі.
9. Коли я читаю книгу, я чітко бачу її героїв і описувані події.
10. Я віддаю перевагу самостійно планувати свою роботу.
11. Мені подобається все робити своїми руками.
12. У дитинстві я створював свій шифр для листування з друзями.
13. Я надаю велике значення сказаного слова.
14. Знайомі мелодії викликають у мене в голові певні картини.
15. Різноманітні захоплення роблять життя людини багатше і яскравіше.
16. При вирішенні завдання мені легше йти методом проб і помилок.
17. Мені цікаво розбиратися в природі фізичних явищ.
18. Мені цікава робота ведучого теле-радіопрограм, журналіста.
19. Мені легко уявити предмет або тварина, яких немає в природі.
20. Мені більше подобається процес, ніж сам результат.
21. Мені подобалося в дитинстві збирати конструктор з деталей lego.
22. Я віддаю перевагу точним наукам.
23. Мене вражає точність і глибина деяких віршів.
24. Знайомий запах викликає в моїй пам'яті минулі події.
25. Я не хотів (а) б підпорядковувати своє життя певній системі.
26. Коли я чую музику, мені хочеться танцювати.
27. Я розумію красу математичних формул.
28. Мені легко говорити перед будь-якою аудиторією.
29. Я люблю відвідувати виставки, спектаклі, концерти.
30. Я сумніваюся навіть у тому, що для інших очевидно.

31. Я люблю займатися рукоділлям, щось майструвати.

32. Мені цікаво було б розшифрувати древні тайнописи.

33. Я легко засвоюю граматичні конструкції мови.

34. Я згоден з думкою, що краса врятує світ.

35. Не люблю ходити одним і тим же шляхом.

36. Істинне тільки те, що можна помацати руками.

37. Я легко запам'ятовую формули, символи, умовні позначення.

38. Друзі люблять слухати, коли я їм розповідаю.

39. Я легко можу уявити в образах зміст розповіді чи фільму.

40. Я не можу заспокоїтися, поки не доведу свою роботу до досконалості.

Ключ до тесту

Тип мислення	Питання							
Предметно-дійове	1	6	11	16	21	26	31	36
Абстрактно-символічне	2	7	12	17	22	27	32	37
Словесно-логічне	3	8	13	18	23	28	33	38
Наочно-образне	4	9	14	19	24	29	34	39
Креативність (творче)	5	10	15	20	25	30	35	40

Обробка результатів тесту

Підрахуйте кількість плюсів у кожній з п’яти рядків. Кожен рядок відповідає певному типу мислення. Кількість балів у кожній колонці вказує на рівень розвитку даного типу мислення:

0–2 – низький,

3–5 – середній,

6–8 – високий.